

ajlóretórt helyőrség

IRODALMI-KULTURÁLIS MELLÉKLET

4

Bagdal Zoltán,
Bence Lajos,
Csorba Béla versei

6

A bölény tekintete
- Interjú Jász
Attilával

12

Tóth E. Zsófia: Az
utolsó indiánkönyv

2021. július 17. IV. évfolyam 7. szám

vezéervers

Jász Attila

Székelv angyal

Az angyal elaludt a lesben, nem veszi észre,
hogy a medvebocsok előtte hancúroznak,
verekszenek, az anyjuk elkergette őket,
egymásra vannak utalva, nem ettek
három napja, már nem sírnak, túlélnek,

a turisták pedig fizetnek a látványosságért,
az ételmaradékot szándékosan az utak
mellé szórják, hogy a medvék könnyebben
megtalálják, jobban tudják fotózni őket,

amikor az angyal felébred, medve alakú
felhő suhan át homlokán, és tudja, ami
nem történt meg, még megismételhető,
vigyázzon rájuk is valaki.

esszé

BÁCSKAI VÁLTOZÁSOK

Silling István

– Pomoli se na maďarskom! Imádkozz magyarul! – ordított fenyegetőzve a széles folyosón a megrémült kislányra a Vitéz utcai, korábban Morastgasse, házukba betört szürke ruhás, fegyveres katona, puskáját a kezében tartva. A kiabálásra a kislány édesanyja kilépett a szobából, és leánya vállára tette kezét. – Imádkozzál, kicsim! – szólt hozzá halkán. A lányka remegve és sírva kezdte rebegni: – Mi Atyánk, Isten, aki a mennyben vagy, szenteltessék meg a Te neved... – Znači vi ste Mađari? – Jesmo – válaszolt az asszony csendesen. A katona dühösen farkasszemet nézett vele, majd megfordult, és hargosan becsapta maga mögött a szárazbejárat nehéz kapuját. Regina Koller bezárta utána az einfurtkaput. A szobában idős apja, Köwi Anton és anyja ültek egymás mellett a kanapén, közöttük Helena, azaz Lencsi, az ülni is alig tudó kisebb unoka. Arcukon az aggo-

dalom, mindannyiuk kezében rózsafüzér. Suttogva imádkoztak, az apa magyarul, az anya németül. A nagyobbik unoka, a reszkető Herta is bejött, közéjük ült, s fejét óma ölébe hajtva szipogott.

Azon a napon a város lakosságának zömét alkotó némettség felét kizavarták otthonaikból. Hátrahagyva szinte minden ingóságukat, gyülekezniük kellett a piactéren, s teherszállító autókra tuszkolva indultak el az ismeretlen felé. A ponyvákkal letakart kocsikból azt sem látták, merre mennek. Valaki suttogva mondta: Nach der Sent-iwan. A karaván a szomszédos falu vasútállomásán állt meg, ahol üres marhavagonok álltak a síneken, mellettük fegyveres őrök. Mindannyiukat a vagonokba terelték. Brzo! Brže! Svi, svi! A Vitéz utcai szomszédok, Heilbrunnék is közöttük voltak, a szülők és a három gyerek. Szép farkaskutyájukat Regináékra bízták. A másik szomszéd

Jacob Spitzer volt, a Merkur kö-töttáru- és harisnyagyár tulajdonosa, akinek nagy háza már jó ideje lakatlanul állt, benne a bútorok és az összes ingóság. A külföldi tőkével támogatott cég tulajdonosa az 1930-as évek közepén, miután visszaérkezett nyugat-európai hivatali körújáról, minden előzetes leépítés, adósság vagy ismert indok nélkül eladta üzemét, és családjával csendben kivándorolt Amerikába. Ezt is csak jóval később tudták meg Köwiék az elbocsátott cselédttől, akit elköltöztetésüket megelőzően Spitzerék viszsza küldtek a Tisza menti szülőfalujába.

Az utcákon szürke ruhás katonák jártak a sáros őszben. Az üzletek zárva voltak, már amelyiket be nem törtek. Mert elsőként az Ábrahám nagyáruházat fosztották ki, majd pedig Grassl órásmester és aranyműves üzletét a főutcán. Sunyi fiatalemberek sündörögtek a gazdagabb házak környékén, többször

csoportosan, hárman-négyen. Nem csak ebből a városból valók voltak közöttük. Ezek a bandákba verődöttek az udvarok felől közelítették a házak felé, jó előre kiszimatolva, hogy lakik-e még valaki az épületben. A behatolással nem volt sok gondjuk, betörték az üveges nyílásokat, vagy kifeszítették az ajtót. Hátizsákjukat degeszre tömve hagyták el a házat, ismét csak a kertek felé. Ahol még cseléd vagy bérlő akadt a házban, az meglapult a süvölvények elől a maga odújában, nehogy sérülés érje, sőt némelyikük még maga is igyekezett ezt-azt megszerezni az úri lakásokból: ezüst evőeszközöket, finom damaszt ágyszőnyeget, később még bútordarabokat is. Wagnerék kocsisa, egy mindvégig szolgálatkész férfi a szomszéd faluból, egy éjszaka kileste, hogy gazdája hol ásott a kertben, s rejtett el egy jókora ládát. Később, amikor az eredeti tulajdonosok esetleges visszatérésének remé-

nye is hiábavalóvá lett, ő ezt a ládát onnan kiemelte: meissen porcelán étkészletet talált benne, finom papírba csomagolva minden darabot. Az 54 tárgyból álló szerzeményt Bradics úrnak kínálta fel, aki a városka magyarokat is támogató politikusa volt a háború előtti jugoszláv időben. Drúzse Bradics úr meg is vette tőle úgy, hogy még a lealkudott ár is jó pénzt jelentett Gyuri kocsisnak. A városi katonai parancsnokság kiszögeezett fenyegető hirdetéseit keveset értek. A zabrálás törvénye uralkodott. Kerékpáros suhancok közlekedtek az utakon, zsákjukban hús, szalonna, só, cukor. Vítették az összeharcsolt holmit a városhoz közeli nem német falvakba.

Késő ősszel a vasútállomásra több vagonnal ismeretlen emberek érkeztek, férfiak sajkkacsával a fejükön, a nőkön fekete szoknya, fekete kendő, gumibocskor.

folytatás a 2. oldalon

esszé

Silling István

A gyerekek sem az itt megszkott ruhát viselték. A városháza előtt gyülekezett mindennap a szállítmány. Ott ismertették szerb nyelven, hogy ki merre, melyik utcának melyik házába költözzön. A sokgyerekes családoknak nagyobb házak jutottak lakásul. Az osztozkodásnál gyakran tört ki veszekedés, de a fegyveres katonák igyekeztek rendet parancsolni. Az ott maradt tősgyökeres lakosság elképedve nézte ezt az óriási felfordulást, fel sem tudták fogni, meddig terjedhet még ez az ismeretlen és felfoghatatlan állapot. Szinte mindenki rettegett.

A megmaradt németekre tovább vadásztak, s akit megtaláltak, azt azonnal internálták, elhurcolták. Kellett a hely az újonnan érkezőknek. Koller Regina férjét többször keresték, fenyegetőztek, kutattak. Az asszony nem mondhatta meg férje tartózkodási helyét, hiszen maga sem tudta. Abraham Koller már 1944 márciusában elhagyta családját, SS-katonának állt, és soha többet nem adott hírt magáról. Nem a családját védte. Felesége és két lánya, a négyéves Herta és a fél éves Lencsi férj és apa nélkül maradt. Kollár (!) Regina támasza a szülei voltak, mert apósáékat is elhurcolták.

A szomszéd házakba telepek költöztek, Spitzerékhez két család is, s mindkét házban sok gyerek volt. Az idegenek közül a városi gyerekek ismerkedtek elsőként egymással. Az utca gyerekei, bár nem értették egymás szavát, néha kissé félszegen, de labdázni, ugrókötelezni igyekeztek egymással, s egymás szavait utánózva kezdték beszélni a nyelveket. Akik többen voltak, azok szava jobban és többször hallatszott. Lassan erőteljesebb lett a kommunikáció a jövevények, a szláv többség nyelvén. A társadalmi konszolidálódás ugyan késett, de decemberben beindult az oktatás az elemi iskolában. Eleinte természetesen szerb nyelven, a következő évben azonban már a város mindhárom nyelvén nyitottak osztályt. Sok olyan szülő volt, aki az előző évi tantervet folytatni. Ezzel pedig kezdetét vette a minden változás elfogadása, a veszteségbe való beletörődés, az asszimilálódás és evakuálás folyamatának kiteljesedése.

Az imádkozó kislány, Herta Koller a kétgyerekes sváb–magyar család első lányaként született a folyó menti városban, amely abban az időben ismét magyar területté vált. Anyai nagyapja Tolna megyei szár-

mazású volt. Ópa, Köwi Anton egy kis bőrönddel egymaga érkezett a Bácskába a 20. század elején, amikor már megépült a Báticaszék–Baja–Szabadka vasútvonal, onnan pedig a zombori elágazás, annak is a Duna felé történő kiágazása a bezdáninál fontosabb és fejlettebb apatini kikötő miatt. Köwi Anton férfi rokonai, vegyesen svábok és magyarok, csak Tolnában, Dombóvár környékén maradtak. Házasságot egy hajóscsalád lányával kötött, s neki már csak egy lánya született, Köwi Regina, így a régi vezetéknev az elmúlás peremére sodródott. Köwi úr a városka jól működő sörgyárában lett gépészfelügyelő, ugyanis vándorlása előtt befejezte a kaposvári műszaki szakközépiskolát, ahol egy jól menő cégnél néhány évi gyakorlatra is szert tett. A 20. század elején Szekszárdon megjelenő Tolnamegyei (sic!) Közlöny című megyei hírlapban olvasott hirdetés útján került a délebbi megyébe. A nyugat-bácskai sváb vidék jól tudta, hogy miért hirdet Tolna megyei lapban, ugyanis az ottani lakosság jó része ugyancsak német nyelvű, és munkavállalónak is megbízható, bár földművesgazdaságai a bácskainál kevésbé voltak fejlettek. Újságaikat pedig a két szomszédos megye érdeklődő közönsége egyaránt olvasni szokta.

Köwi úr így került az 1756-ban alapított Duna menti sörgyárba, amelyet a helyiek csak sörháznak hívtak, s itt alapozta meg családját a jól kereső főgépész posztján. A sörgyár közel volt a Dunához, s a fő utcát, a Kirchengassét onnan már Donaugassénak, Duna utcának, csakhamar pedig Dunavska ulicának hívták. Az utca bal oldalán gazdag, magas polgárházak sorakoztak, gyártulajdonosok, ügyvédek, földbirtokok tulajdonai. A sarkán állt Nepomuki Szent Jánosnak, a város hajdani védőszentjének szobra, míg vele szemben épült fel a Spitzer harisnyagyár is, a túloldalon pedig a bútorgyár. Az utcának nem volt folytatása. Utána következett a vasút és a dunai homokbánya. Az innen nyíló keresztutcákban laktak a hajósok, a hajón dolgozók, matrózok és a halászok. Keskenyebb utcák voltak, kisebb telkekkel, de elég sok szatócsüzlettel és kocsmával. Azok minden településen meg tudtak élni. Itt leginkább a hosszú hajóúton levő matrózokból, ha kikötött valamely nagyobb hajó. Köwi úr egy ilyen utcában, a Halász utcának nevezettben kapott albérletet egy dunai vontatóhajó kapitányának, Flösser úrnak a házában,

a régebbi traktusban. Rendszen berendezett, tiszta szoba, mosdásra alkalmas fürkével. A ház udvara kissé szélesebb volt a többiénél, így egy filagória is elfért benne, amelyet a ház lakója is nyugodtan használhatott. Igaz, csak a vasárnapjai voltak szabadok, s akkor inkább sétált a folyóparti füzesekben vagy a Templom utca gesztenyefái alatt, de néha, ha éppen olvasni akart, még a pavilonba is kiült. A házbeliekkel ritkán érintkezett, hiszen egész nap dolgozott, de a vasárnap délutáni pihenő alkalmas idő volt rövid beszélgetésekre, felületes ismerkedésekre. A hajóskapitány szűkszavú ember volt, tősgyökeres társasága a szecessziós Schäffer Szálló kártyatermében jött össze vasárnaponként. Vele nem tölthette idejét. Annál inkább Flössernével, aki szívesen hallgatta, illetve inkább ő beszélt, s mondta el lassan a Flösser család történetét, meg a város friss dolgairól is értesítette, újdonságokat, híreket közvetített.

Sok és súlyos történések zajlottak közben a régióban. Háború tört ki az ország és a szomszédja között. Köwi úr a hajógyár tulajdonosának közbenjárására maradhatott a városban, nem kellett bevonulnia, s a mindvégig működő sörgyár gépeinek tökéletes működését felügyelte. Ki sem mozdult a városból. Néha már szinte úgy érezte, hogy Flösserek lettek a családja. Jó ideje lakott már náluk, gyerekeikkel jól megvolt, s a nagy ünnepeken Flösserné még meg is invitálta a családi ebédekre, vacsorákra. Köwi úr ezt szívesen fogadta, hiszen az új ismerőseinek mind családja volt már, velük nem tarthatott. Gazdaasszonya a kíváncsi természete révén szinte mindent megtudott Köwi úrról, és többször célzott a házassodás idejére, a családi élet jó dolgaira, miközben elejtett pár szót Kerényen élő nővéréről, aki az ottani sikeres fakereskedő sógorhoz ment férjhez, az ő lányaiokról. Köwi úr nem tiltakozott, hamar talákozott is a kerényi nagynéikkel, amikor ők a városba jöttek óma meglátogatására. A lányokkal való ismerkedést, a lánykérést is gyorsan nyélbe ütötték, mind az ügyes asszonyok asszisztenciájával. A háború éve alatt nem illett nagy ünnepet csapni, így a fiatalok egy szerény családi ebéd után, minden Köwi rokonság nélkül, egymáséi lettek Flösserné szüleinek házában. Mire az új álamban az első tavasz megérkezett, Kevi úr, mert hivatalosan így írták az anyakönyvbe, már Regina Kevi apukája lett.

Tusrajz

Feleségének anyai házát megörökölték, a városi sörgyár gőzerővel dolgozott, a család szépen gyarapodott, s nyugodtan nevelték egy szem lányukat.

De a háború végén a bácskai városka új államba került: más lett a király, más lett a hivatalos nyelv, más az állampolgárság. A gyárat azonban nem bántották, az magántulajdon maradt, csak a köztisztviselők változtak, a hivatalos ügyeket szerb nyelven kellett intézni. Ez azonban nem okozott sok gondot Köwi úrnak, neki kevés dolga akadt a hivatalokkal. Ám hozzártartozóitól, rokonaitól hosszú időre teljesen elszakadt, ugyanis jól fizető állását nem adta fel, bácskai ember lett. A munkahelyén eltöltött sok-sok év után vonult nyugdíjba, miközben lányuk a helyi polgári iskolába járt, amely iskolának szép Fő utcai épületét Pártos Gyula tervezte, aki ugyancsak a városka szülötte volt, akár Raichle Ferenc is, aki a városháza terveit ajándékozta a szülővárosnak, míg Pártos a zombori megyeháza átalakításáért volt felelős.

Köwi Regina, amint a polgári iskolát befejezte, mun-

kát kapott az egyik bankban. Egyaránt beszélt németül és magyarul, szerbtudása pedig tökéletesedett. Szép és okos volt, megfontolt és csinos. Elegánsan öltözködött, munkája megkövetelte, s anyagilag megtehetette, ugyanis a bérét nem kellett a szüleinek adnia. Apja nyugdíjából a szülők nyugodtan megélték.

A város lakosai között számosan voltak a módosabbak, sőt gazdagok is, akik tágas, nagy és szép házakat építettek maguknak a központban, és mives, díszes síremlékeket a temetőben. Ezért is jött létre több kőfaragóműhely a városban, akiknél a legkülönbözőbb síremlékeket lehetett készíttetni. Sajat tervezőik, általuk fizetett szobrászaik voltak, így a legkülönbözőbb kívánságoknak is meg tudtak felelni. A legfelkapottabb Wilhelm Koller sírkögyára volt, akinél még a környékeliek is rendelték művészi kivitelezésű márvány síremlékeket. Neki dolgozott Nicolaus Klitsch szobrász is, a környékeliek kálváriákon található szobrok ismert alkotója. Koller úr jó hírével fölébe

esszé

nőtt a többi kőfaragóműhelynek, több munkást is alkalmazott, s jó hírű üzlete növelte fia, a jóvágású Ábrahám úrfi népszerűségét is a város lányos családjában. Nősülési szándéka már közismert volt, de a válogatásban sem maradt el senki mögött. Hangosan hirdette elhatározását, leginkább a Kulturbundban, a németek művelődési, oktatási és gazdasági fejlődését segítő egyesületben gyülekező legények körében, hiszen ott volt a városi legények eleje. A huszonötöt éppen betöltötte, amikor apja szívészélhűdést kapott. Ez megingatta mind az üzlet, mind a legény nagy hírét. Ábrahám Koller akkor nézett jobban szét a lányok között, s választása megdöbbsentette a városi polgárházak eladósorban levő nagylányait. Egy nyugalmazott sörgyári gépész banktisztviselő lányát, de a városban a legszebbet, a hozzá illő szépséges Regina Köwit kérte meg, akinek éppúgy ínyére volt ez a vőlegény, mint lett volna bármelyik más lánynak a városban.

Közben kitört az újabb háború, s a város ismét a Magyar Korona felségterületéhez tartozott. Ábrahám Koller és Regina Köwi azonban még házasságot kötött a behívók előtt. A hangoskodó kulturbundos fiatalok csalódottan tovább szervezkedtek, zúgolódtak, káromkodtak. Ők nem ilyen változást vártak. Az új magyar országzászló felszentelésére rendezett ünnepségre házaik oromzatáról hosszú, horogkeresztes, vörös lobogókat lógattak ki a sok odaseregülő ünneplő megrökönyödésével mit sem törődve. A meleg napon a szomszédos településekről odavezényelt várakozó magyar vendégsereg a környező házakba kopogtatott, hogy egy pohár hűsítő vizet kérjen, de leginkább hiába. Többnyire elutasították őket, vagy még ki sem néztek rájuk. Az ifjabbik Koller, akinek felesége az első babájukat várta, volt az egyik hangadó ellenlábas a rendezvény megszervezésének. Mit sem törődött apósa, az öreg Köwi tanácsaival, sem az ő apja állapotával. Felesége már a házasság első évében kislánynak adott életet, akit Hertának nevezett el az apuka, aki keveset volt akár otthon, akár az üzemben. Politizált, mondta a Kulturbund propagandabeszédeit. Kétszer be is vitték a városi csendőrszere kihallgatásra, fenyítésre, az azonban mit sem ért, társával tovább folytatta a gyűlölködő munkát. Amikor pedig a német hadsereg megszállta az országot, nyomban jelentkezett SS-katonának, semmivel sem törődve, még azzal sem, hogy Regina a második babáját várja. Ábrahám örömjongva lépett a német hadse-

regbe. A második baba pedig megszületett még abban az évben.

A nyugatra törekvő szovjet hadsereg elől a német és magyar katonák elhagyták a régiót. Az érkező szovjetek, akiket mindenki oroszoknak mondott, s az utánuk itt maradók, magukat népfelszabadítónak nevező katonák forgattak fel mindent a városban, hogy a bujdosó vagy bújtatott német nemzetiségű lakosokra leljenek. Több személyt meg is találtak. Az ő sorsuk vagy a helyi temetőben, vagy a szomszédos falvak gyűjtőtáborában ért véget, illetve onnan vándoroltak tovább.

Kolar Regina a háború után ismét kapott egy tisztviselői állást a kosárgyárban. Szüleivel és gyerekeivel élt. Férje soha többet nem jelent meg a házban, a Koller rokonokat sorra elhurcolták a városból. Regina magányos volt, de társat nem keresett, s őt sem kereste senki. Asszonyt két gyerekkel, ugyan! Egy idő után érezte a fiatalasszony a nyomasztó magányt. Nem sokat beszélt. Sosem volt szószátyár. Férje hiányát sosem merete említeni. Magányában többször nyúlt a pohár után. Kertjükben minden évben szépen termett a szőlő, idős apja még abból készítette a család borát. Csakhogy ez már nem volt elég az asszonykának. Töményebb italt keresett. Napközben is ivott a pálinkából, ha alkalma nyílt rá. Cseperedő gyermekei mindezt látták, tapasztalták furcsa viselkedését, veszekedéseit. Mindkettőjük az állam szláv nyelvén tanult az iskolában, de anyjuk a tanulásban nem tudott segíteni nekik. A maguk tehetségének és szorgalmának köszönhetően lettek jó tanulók. Középiszkolába a szomszédos városban jártak, majd mindketten egyetemre kerültek. Anyjuk a gyermekmegtartási pótlékot mindaddig kapta, amíg ők iskolába jártak. Nyugat-Németországban internált rokonaik, akik anyagi biztonságba kerültek, némileg támogatták őket ruhával, pénzzel. Regina azonban már nem tudott egyenesbe jönni az étellel. Alkoholizmusa odáig fajult, hogy elvonókúrára került a körzeti kórházba, a gyógykezelés azonban csak ideig-óráig hatott. Gyerekei szerb házastársat választottak maguknak, amit csöppet sem helyeselt.

Regina szülei közben elhunytak, előbb az anyja, majd az apja. A város katolikus papja temette el őket, mindegyiket a maga anyanyelvén. A teljesen magára maradt asszony nyugdíjas lett, még a munkahelyére sem kellett járnia. Nem is törődött semmivel, sem a házzal, sem a kerttel, sem a gyerekekkel. Végül nekiment a Dunának. Elvitte a víz.

tárca

TALÁLKOZÁSOK A TARTÓTISZTTEL

Dohányfüstös eszpresszó, az ügynök idegesen szorongat a kezében egy újságot, amelybe bele van csavarva kézzel írt ügynökjelentése. Egy óvatlan pillanatban, miután már megitta a szokásos kávé-konyak adagját, odacsúsztatja a tartótisztnek kézírásos jelentését, majd mindketten feltűnés nélkül távoznak a helyszínről. Valahogy így képzeljük el, így történhetek ezek a találkozók. Kétheti rendszerességgel. Gyakrabban találkozott az ügynök és a tartótiszt, mint a rokonok, barátok. De nem történt ez mindig így. Előfordult olyan is, hogy a tartótiszt a lakásán látogatta meg az ügynököt. A jelentések, amelyeket a tartótiszt az előjárójának készített, fennmaradtak a levéltárban, így egészen képtelen részleteket is megtudhatunk arról, hogyan zajlottak le a találkozók.

1964. február 5-én Szabadkán felhívta lakásán a tartótiszt Longót, az ügynököt, de a férfi nem vette fel a telefont, így elment hozzá. Vajon Luigi Longo olasz kommunista politikusról nevezte el a titkosszolgálat az ügynököt?

A tartótiszt számonkérte az ügynököt, aki azt mondta, rádiózott két szobával arrább, és nem hallotta a telefoncsörgést. Persze lehetséges, hogy így szeretett volna kibújni a találkozó alól. De nem lehetett. Előfordult olyan is, hogy az ügynök máshova költözött, bízva abban, nem követi új lakhelyére az állambiztonság. Nem így történt. Utána nyúltak. Egyszerűen jelezték a másik területi szervnek a költözés tényét, és azok a kollégák keresték fel a feladata elől szökni próbáló ügynököt. Ha kórházba került egy ügynök, azt is jeleznie kellett, postai

levélben. Ott nem valószínű, hogy meglátogatta a tartótiszt, de ha egészségi állapota engedte, levélben kellett jelentenie.

Longo felesége és fia aznap nem tartózkodtak otthon, elutaztak sítáborba. A tartótiszt ajándékokat is vitt Longónak: a *Ketten az úton* című regényt, amelyet Lovász Magda írt. A regény Szabadkán játszódik, szerelmi szál, mozgalmi történet és mártírhálál is van benne. Elképzelhető, hogy az ügynök ezt maga kérte, mert érdekelte a könyvújdomság. A másik ajándék a magyar büntető törvénykönyv volt, az 1961. évi V. tv. Vajon ezt egyfajta figyelmeztetésnek szánta a tartótiszt? Vagy maga az ügynök kérte, hogy tisztában legyen a törvényekkel? Ez a jelentésből nem derült ki. A regény ajándékozása érthető, ez kevésbé. Mindez egy szerdai napon történt. Szombaton újra találkoztak, közösen televíziót néztek, majd vacsoráztak a Mala Bašta étteremben. Beszélgettek vízumkénszeréről, hőerőmű-építésről. Beszámolt az ügynök nyári utazási tervükről is: unokatestvérével Magyarországra szándékoztak menni, a Balatonra, rokonokhoz Békéscsabára és Pécsre. A tartótiszt érdeklődött, hogy Longo munkahelyén nem jelent-e problémát, hogy ők találkoznak egymással, esetleg felfigyelt-e erre a jugoszláv titkosszolgálat. Longo azt mondta, hogy nem, de néhány évvel korábban még nem mert volna találkozni a tartótiszttel. Néha előfordul olyan, hogy a tartótiszt kiszól a jelentésből, vagyis saját megjegyzést tesz. Ez itt is megtörtént, ugyanis gyávaságnak tartotta, hogy Longo korábban visszautasította

Tóth Eszter Zsófia

volna a találkozókat: „nem a legjobb bizonyítvány a tanulmányozott jellemére vonatkozóan” – írta.

A következő jelentés időpontja 1964. május 17. Longo ügynök fia fizikaversenyre érkezett a városba, édesapja elkísérte, ekkor találkoztak a tartótiszttel. Sőt, megbeszélték, hogy több órát együtt fognak tölteni. Longót a tartótiszt elvitte gépkocsival egy rokonához, ott átvettek egy csomagot. Majd közösen egy vendégházba mentek, gondolom, megittak egy pohár bort. A napot a fiúval közös ebéddel folytatták, majd miután a fiú visszatért a versenyre, meglátogatták közös ismerősüket, egy orvost. A nap végére még pertut is ittak.

Ha nem ismernénk a találkozók hátterét, gondolhatnánk azt, egyszerű szakmai vagy baráti összejövetelekről van szó. Hátborzongató újra és újra szembesülni azzal, mennyire mélyen beivódott a diktatúra titkosszolgálat a korabeli mindennapokba. „A diktatúra azzal is gyilkol, hogy belélegzed, hogy élsz” – fogalmazta meg plasztikusan e létállapotot Orbán Ottó költő *A létező szocializmusról* című versében. Vajon mit gondolt a fizikaversenyre tartó kamasz fiú, miért megy velük a tartótiszt? Tudta-e felhőtlen örömmel olvasni a *Ketten az úton* című könyvet az ügynök?

A menekvés csak egyetlen módon volt lehetséges egy ilyen szituációból: ha az állambiztonságnak már nem volt szüksége az ügynökre, és ők kezdeményezték az együttműködés befejezését. Különben a zsarnokság ott volt minden telefoncsörgésben, csikorduló ajtóban, élesen vijjogó szirénában.

Faluvég

vers

Bagdal Zoltán

a végeláthatatlan

ónos eső vagy
nem szabadul tőled
senki itt laksz
a hajszálerekben itt
folysz a nyirokban a
vérben

bele tudunk nyugodni bármibe
iszapba folyóba mocsárba
homokba hóba a lavina
alatt is találunk némi levegőt
a végek alatt nincs semmi
csak a süppedés napról napra
a kapálózás a nem engedés mint
egy fal ami évtizedek óta omlik és
sehogy sem össze

közösen folyunk a hallgatásba
folyunk a megszűnésbe az időtlenségbe
folyunk oda ahol gyors az elmúlás
és várni arany oda ahol az aranyszar
másodperceket evőkanállal kell enni

szeretnék hinni
levegőt szívni a tüdőmbe
nem gondolni semmire
hogy a levegő ne akadhasson
meg bármelyik hólyagocskában
és ne repeszthesse szét váratlanul
a szegycsontom
hogy ne kelljen gátat építenem
ne történhessen meg hogy a gát
nemcsak az esőt de a levegőt sem
engedi át hogy ott ragadjon és megint
későn
a roppanás hangja után értsem meg
mi történt

ónos eső vagy
nem szabadul tőled
senki itt laksz
a hajszálerekben itt
folysz a nyirokban a
vérben

bőr¹

vedd le tegnapi bőröm
használt – nincs rá szükség
lépj közelebb hámozz meg
a sebezhetőség
udvarában táncolsz
amíg nem voltál elég közel
nem tudhatsz többet a távolságról

vedd le tegnapi bőröm
hogy kisebb súllyal mondhassam
nem tudom hogyan zuhanjak
és elkerülni sem tudom
a repülés mint a kézfogás –
nem tartható fenn örökre

az esés pedig nem
kavar fel annyira –
az egyetlen dolog ami szűr –
azt mondtad olyan vagyok
mint egy fa de idelelni
a fák állva halnak meg –
kivágásom helyett
megmozgattad a gyökereimet
én pedig évgyűrűim
napról napra újra ujjamra húzom

vedd le ragyogó bőröm
vedd le mielőtt rám olvad
mielőtt megszilárdul és
többé nem újul meg
mielőtt még le kéne
törnöd rólam
szólj úgy hozzám hogy
többé ne kelljen kérlelnem téged:
vedd már ki számból a mézet

vedd le tegnapi bőröm
és ahogy mozognának
ahogy törnének
a ragyogások tiéden
úgy hallgass
és egyszer –
talán –
nélküled nem tudok semmit

¹ A dőlt betűs sorok Arca *Piel* című számának szabad fordításai (Arca: Arca, 2017).

Bence Lajos

Zaj ellen csönddel

Károlyi Amy csendőhajára.

Elég lenne
az angyali, madaraktól
jövő szárnyasuhogás is,
csöndet ígésző, mintegy
jelenlét-bizonyosság,
mely csak Övé, s a fellegek alatt
keringő Ölyvé, mely
fönről az egész
Földet őrizi, vigyázza.

Csak ne félnénk
annyira, ama Végsőt
megidéző, a Semmit
elővetítő, távozó szárnyasuhogás
nélküli, végleges távozás
utáni némaságtól,
csöndtől, melyre Vigyázó
Szem már nem figyel, ama
füllel már nem hallhatótól,
elhalótól, ama végsőtől.

Megelőlegezett áldásként
marad a még elviselhető,
a zajt a szárnyasuhogással
vegyítő, zajmentes, lelkünkbeli
szent egyszerűséggel áradó,
fülünknek megszokott, a hangost
a halkulóról leválasztó, műszerekkel
is alig kimutatható, Égi-Földi
zaj-csönd.
Kimutatható Csönd
nélkül is
fülünknek már belénk isteni csönd.

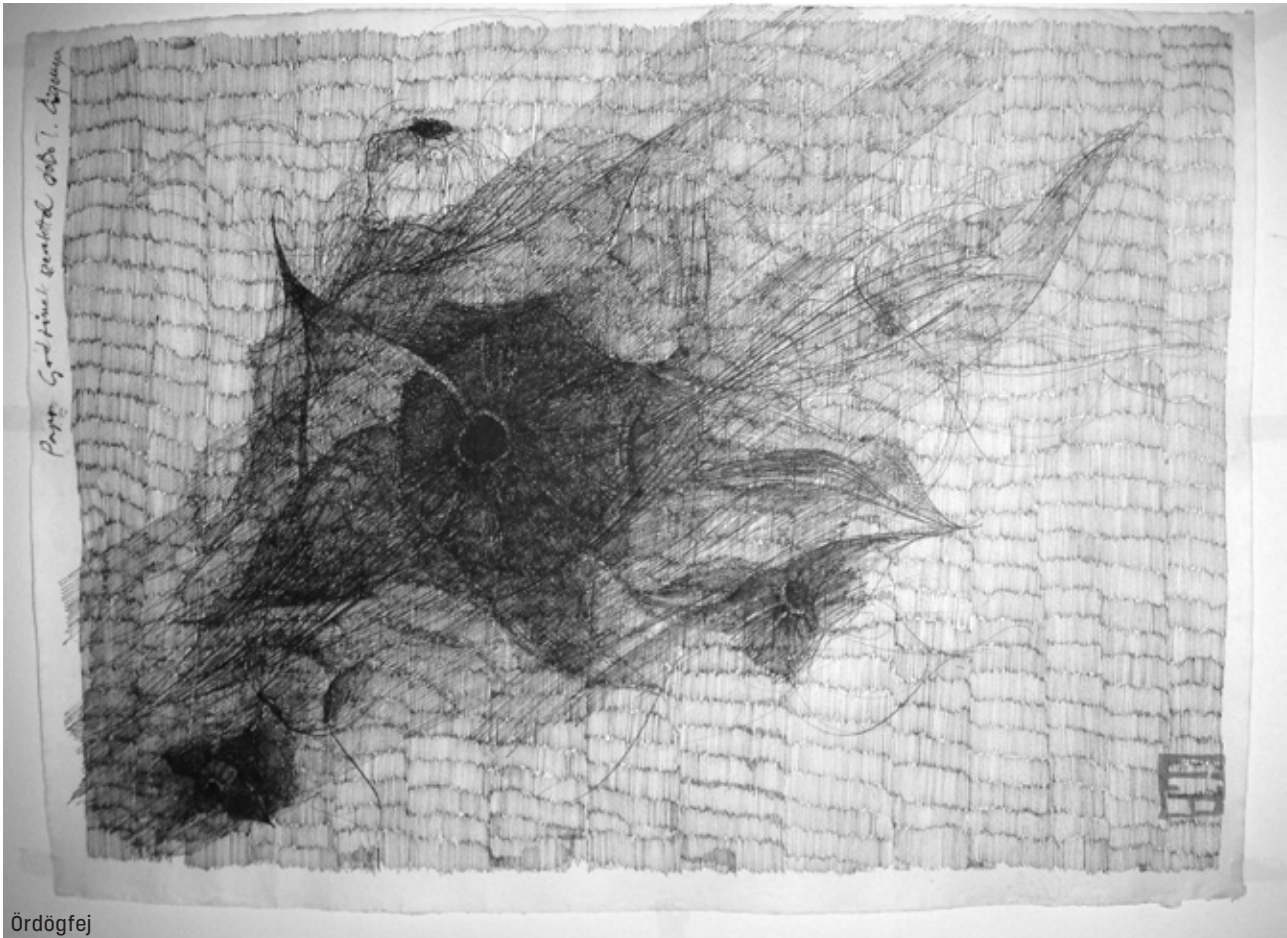
Csorba Béla

Vetettük szemeink

Batsányi Jánosnak

Vigyázó szemeink vetettük
száz meg száz éven át.
A vetés beérett.
Hol kivájt, hol kiszúrt szemeink
lakatták jól hollók
és szarkák hadát.

Na de ez mind semmi!
A történelem vicce
nem maradt csak ennyi:
A párizsi papagájok is
ezt szerették enni.

AMIKOR NEM TUDNAK MEGHALNI AZ ÍZEK A SZÁJBAN

Ficsku Pál

(2020. december 22. Kedd. Új hét, új halottak. Magyarországon átlagosan 8 percenként hal meg egy beteg. Hétfőn 7937 embert teszteltek, ebből 1238-an új fertőzöttek. Elhunyt 180 ember. Vagy több. Semmi sem biztos. Csak hogy ma is lemegy a nap.)

Huszonkét napja számolom a halottakat. Reggel hatkor bekapcsolom a tévét, megnézem a híreket. Szerencsére nem vagyok benne. Közben elindítom a gépemet, automatikusan a katasztrófajelentés jön be, megtudom, hányan vannak lélegeztetőgépen. Elmegyek zuhanyozni, szerencsére itt csak magamat hallom. Amikor vettem a zuhanykabint, megkérdezték, hogy akarok-e bele rádiót. Lehajtható ülés is van benne, most ülve hallgathatnám a Krónikát a forró víz alatt. Nincs Krónika, zuhog rám a forró víz, nézem a bal combomon a hatalmas visszereket. Március végén lett volna egy visszérműtét, de az összes műtétet elhalasztották. Csak az életmentőket nem. Ha a visszér eléri a combom és a herém találkozását, trombózt kapok. Senki nem talál rám. Meghalok. Minden reggel megnézem, merre halad, kanyarog a kéklő folyó. Nincs hatalmam elterelni.

Ikreim vannak. Hivatalosan „nem közvetlenül az apa által nevelt gyermekek”. Pontosan egy hete volt a tizenhetedik születésnapjuk. Tőlem úgy fél kiló csokit kaptak, az édesanyjuktól meg a Covid-19-vírust. A fiamnak elment a szaglása, és nem érez ízeket. A születésnapjukon Skype-on ettünk együtt csokit. A lányom, Lara próbálta elmagyarázni Máténak, hogy mit kellene éreznie. Az egyik csokinál éreznie kellett volna a robbanós szicíliai mandulák táncát.

Nem érezte.

December elseje óta írom az „irodalmi végrendeletemet” vagy „hagyatékomat”. Krónikus beteg vagyok. Máj, cukor, vér, tüdő, ideg, hűség. Ha nem ott-hon találunk meg, csak úgy kórházba kerülök, akkor meghalok. Szeretném, ha a gyerekeim tudnák, hogy ki volt az apjuk. Pontosan harmincegy éve írok novellákat, december harmincegy napos, harmincegy írásból állítok össze egy könyvet. *Istenbácsi – új és újraírt történetek* lesz a címe. Tegnap Máténak írtam újra egy szagos történetet. Két létező emberről szól, akikkel Miskolcon a Búza téri piacon találkoztam gimis kóromban. Szinte naponta. Egy öreg, összeaszott, láb nélküli, vak koldusaszonyról, Gokartos Giziről, és egy piaci asztalosogatóról, Szagos Misiről szól. Igaz történet. Ma ezt fogom felolvasni a gyerekeknek. Hátha gyógyír a novella, az olvasás, a történehallgatás.

Álljon hát itt egy igazi, szagos történet, amelyben Gokartos Gizi eltűnik, akárcsak Szagos Misi felesége egy pincérről Dél-Amerikában.

Szagos Misi lassan haladt, mély lélegzeteket vett. Csak úgy szívta be a kellemes hajnalszagot. Legalább száz asztal sorakozott egymás mellett és után a piacon. A gyár korma feketére festette reggelre a zöld farácsokat. Végzett a törléssel. Jöhetnek az árusok. Asztalonként egy belás. Még néhány év, és meglesz a pénz az útra, meglesz a pénz, hogy elutazzon az asszony után Dél-Amerikába.

Végzett. Lassan elhagyta a piacot. Átballagott az úttesten, át a tér másik ol-

dalára, oda, ahhoz a sarokhoz, ahol Gokartos Gizi szokott ülni. A falhoz erősített réztábla szélei az oxidálódástól már méregzöldek voltak. Mintha Isten másnapos lenne, és ide hányta volna ki minden keserűségét. A vak asszony azonban most nem volt itt. A Gizi eltűnt.

Miután a felesége elhagyta, Misi a piacra költözött. Hova mehetett volna, nem voltak máshol ismerősei, hát idejött. Először csak kényszerűségből nem evett, mire volt elég az a kis pénz, amit az asztalosásért kapott, plusz a kétezzer a szocostól? Semmire. Aztán rájött arra, hogy ha csak úgy szagol, akkor is jóllakik. Ma már csak úgy bolyong nappal a piaci árusok és bódék között. Csak néz, szagol és beszél. És másnap is. Csak néz, szagol és beszél. Járkál a hentesek között, csak úgy bejár egy kis vérér' vagy hólyagér'. A füstölteket is szereti. Megy, elkezd balról szagolni a felboncolt, kirakott állatot. Fej, hosszú karaj, rövid karaj, comb, tarja, fark, csülök, oldalas, lapocka, dagadó. Így sorba mindent. Vagy például a halasoknál. Nem mindegy, hogy csuka, ponty vagy kecsge. Már hogy a tápértéke. Azért neki is kell híznia, ha meg akar mérkőzni azzal a nagydarab pincérről. Szóval az asszony a pincérről Dél-Amerikában, ő meg itt, egyedül, csak járkál, néz és szagol. Van egy kis sufnija a piac sarkán. Ott néha álmodik is. Mint ma reggel is. Mély álomból ébredt. Szürkeség. Feketében gomolygó kék, lila, zöld színek. Emlékek. Egy kerti csap. A napfénye szivárványként törik meg a köröket spriccelő vízszugárban. Szelídgesztenyefák. Egy kőpad. Faragott gorgófejek. Levél az asztalon. Egy nő feketéből vörösre őszülő öle. Tavasz hormonsgaz. Vacsora egy kisvendéglő kerthelyiségében. Eldugott lugas. Orgonabokrok. Jövőjüket vesztett Szécsi Pál-rajongók. Lugas. Liget. Langy csók, enyhe illatok. Aztán megint szürkeség. Feketében gomolygó kék, lila, zöld színek. Kelj fel, hé, haver, kelj fel, Misi, mondta a Lomb-rágónak becézett behemót zöldeges. Meg kell keresned a Gizit. Meg kell keresned, mert eltűnt, meg kell keresned, hogy helyreálljon a rend.

A Gokartos Gizi, ő már beszélt a délről, ő már járt ott délen, ott vannak a nagy hal- és virágpiacok. A Gizi már járt ott, és látta. Pedig vak a Gizi, és lába sincs egy sem, csak a kis csapágyas gokartja, amelyen gurul, és alamizsnáért nyújtja a kezét. Nem tudom, hogy járt ott, és hogy láthatta, hogyha vak, és nincsen lába sem. Állítólag régen szép volt a Gizi. Voltak selyemruhái meg fátyolos kalapja. Kevesen vannak már, akik látták még így.

Szagos Misi a piac sarkán állt. Nagyot szippantott a levegőből. Arcát a hegy felé fordította, és elindult. Az egész piac ujjongott és integetett. Érezte, ha sikerül, minden megváltozik, és akkor talán végre jó lesz.

Valakik lesegítették. Ki lehetett az ilyenkor? Szegény asszony, szegény beteg asszony, minek él még az ilyen, hallotta a hangokat. Meggörnyedten ült, sajgó fájdalmat érzett a lába között, ott, ahol valaha annyi örömben volt része. Aztán csönd lett. Letámaszkodott a földre, tapogatózott. Bitumen. Legalább ez jó. Megindult előre, lassan gurult, a fájdalmak újra megállították. Két kezét ölébe tette, valami meleg nedvet érzett.

Fűzfa

Katonák lehettek. Még mindig az orrában volt az a jellegzetes bakaszag. Meg kell találnom, meg kell találnom a sínek, hajtogatta magában. Nagyot koppan, majdnem leesett a deszkáról.

Az úttest. Végre.

Hány óra lehet?

Hallgatózott. Semmi. Tökéletes csend.

Megindult megint, végül megtalálta. Hűvös volt, nagyon hűvös. Kitapogatta a villamossíneket, aszott ráncos arcát és vak szeméit a szélnek fordította, orrából lassan eltűnt a bakaszag, s megérezte a vágóhíd „illatát”. Ott a piac, a virágpiac mellett, arra kell majd menni, végig a síneken. Aztán az ellenkező irányba tartotta az arcát. Hús fuvallat, az eső áztatta mészkőhelyek friss illata. Elindult a város felé, érezte a tenyere alatt zizegő vasat, néha elvesztette az egyik tenyere alattit, akkor megkereste a másikat. Majd vissza. Így halad hosszú időn át. Fájt az öle. El-elalélt.

Halk morgás a távolban, aztán egyre hangosabb kattogás és zörgés.

Úristen, az éjszakai járat.

A sín zizegése egyre erősödött.

Vége, gondolta.

Megállt, még egyszer a hegyek felé fordította az arcát, még egyszer akarta érezni a hegyek illatát.

Azért jó volt élni, igen jó volt. Selymek, tüll, fátylas kalapok, azok a tengerparti séták. Lányok és grófok és katonák meg inasok. Aztán a műtét, az egyre gyengülő szem. Mi maradt nekem, csak a történetek, amelyeket mesélhetek. A történetek, amelyek sehol és soha nem érnek véget, csak azok maradtak nekem.

Nem baj. Már semmi sem baj. Azért jó volt élni.

Félrenyúltam, képzel, félrenyúltam. Az éjszakai járat a másik vágányon robogott el mellettem, mondja Gokartos Gizi Szagos Misinek, aki végül is megtalálta.

Ott ülnek a piac sarkán, Gokartos Gizi, a valaha szebb időket megélt, vak és láb nélküli úriasszony, s Szagos Misi, a piac mindenese, ott ülnek a piac sarkán, hátukat a réztáblának vetve. És mesél a Gizi, mesél a tegnapról, arról, hogyan vitték el őt a bakák, miként erőszakolták meg, és hogyan találta meg őt a Szagos Misi, aki mindent megérez s megtalál az illatáról.

Azért jó élni, nagyon jó élni, mondja Gokartos Gizi Szagos Misinek, azért nagyon jó élni.

És mi lett a vége? – kérdezték a gyerekeim, miután befejeztem az olvasást. Máté éppen egy nagy darab csokit harapdált.

Hogyhogy mi lett a vége? – kérdeztem vissza.

Hát elment a Szagos Misi Dél-Amerikába az asszony után, vagy nem?

Nem tudom, válaszoltam. Harmincöt évvel ezelőtt történt. Nyár volt. Az egész nyarat a tó mellett töltöttem. Mire kezdődött az iskola, Gokartos Gizi is eltűnt, és Szagos Misi is. Lehet, hogy meghaltak. Akkor is haltak meg emberek. De két nap múlva szenteste lesz, addigra kitalálom, hogy mi lett velük. És hátha visszajön az ízeled is.

Máté rám nézett. Egészen furcsa vigyor volt az arcán, a monitorom kicsit torzított is. Beleharapott újra a csokiba.

Apa! Nézd! Nagyon finom. Egyszerűen nem tudnak meghalni az ízek a számban.

interjú

A BÖLÉNY TEKINTETE

Levélintervjú Jász Attilával, füstjelek Csendes Tollnak

„Még / nem rézbőrön verik a dobot, – / de már / csak a bölény emlékszik erre, / hát feje súlyos, / lerogyni készül, – / még látja: a park-őr / hogy óvná, / de már halál köreit rója / a földbe, / mely utána még marad, – / bölényebb nála...” – küldi a nem is olyan távoli füstjelet Páskándi Géza *Az utolsó bölény* című verséből. Nemrégiben – *Medvéket Ölelő* testvérednek (Murányi Sándor Olivér író, kultúraszervező – a szerk.) köszönhetően – találkoztál néhány igazi (bár rezervátumba szorított) bölénnyel, nem mellesleg nemrégiben megjelent *Bölénytakaró* című versesköteted apropóján. Mit olvastál ki a tekintetükből – látnak még esélyt a maradék, „kinti” kultúrbölény fennmaradására?

– Nem tudtam, hogy Páskándi is indiánozott, bár inkább metaforikusan használja a témát, ahogy Mészöly Miklós is, akitől az én kultúrbölény-verzióm való: „Barátaim a bölények. Csapásaik a pusztán nyílegyenesek, mint a kifeszített kötél, száz meg száz egymás mellett. Hóviharban, ha az ügy reménytelen, nem trappolnak tovább ész nélkül, összeesésig. Megállnak, s megvárják, míg ellepi őket a hó.” A bölények tekintetére pedig nagyon ráéreztem, az volt, ami megfogott, és amiben elvesztem, nem a hatalmas, busa lényük. Az egyikükkel majdnem összeért a homlokunk, és akkora volt a feje, hogy csak az egyik szemébe tudtam belenézni, amiben iszonyatos mélységet, sötétséget, évezredek látam. Nem volt pupillája, csak néztem bele a kozmikus, távoli, mégis meleg űrbe. Hátartalan bölcsességet olvastam ki belőle, ami a jelenre vonatkozott. Nyugalom, nyugvetek példát rólunk itt a bölényrezervátumban, Emberi Lények! Hm. Amire utalsz, rajtunk múlik. Ha mi nem engedjük, ha nekünk fontos, megmaradunk. Ameddig szükséges, ameddig kell, hogy elvégezzük a feladatot. Amíg úgy érezzük, fontos. Ennyi.

Az előző kérdésben utalhattam volna a szintén a közelmúltban napvilágot látott, sokatmondó című *Az utolsó indiánkönyv* kiadványra, amelynek szintén szerzője, közreműködője vagy, ahogy akár az Új Forrás folyóirat „lebegő” helyzetére is. Amikor a tavalyi évben ismételen veszélybe került a lap fenntartása, főszerkesztőként meglepően nyugodtnak látszottál. Az eddigi, nem kevésbé küzdelmes évek során megszerzett törzsfői bölcsesség teszi, vagy csak jól leplezed a tipibontás/börlenyűzés fenye-

getése iránti félelmet? Amit egy idősebb harcos, *Zűrös Toll* neked címzett versében így ír körül: „Mióta a három fehér em / ber megskalpolt körbeépített / em magamat cölöpökkel és / szavakkal...” (Zalán Tibor: *Magánrezervátum – Csendes Tollnak a Nyitott rezervátumba*)

– Az a vers nem rólam, rólunk szól, hanem ZT-ről, csak nekem lett ajánlva. Kiváltottam belőle a téma kapcsán ezt a valamást, ahogy az indián ügyek is mostanában meg- és eltalálnak. A PIM-beli indián kiállítás vagy az indián antológia. Nemes munkák voltak a Covid alatt. A lebegés pedig nem rossz helyzet, állapot, ha nem a létezésed a tét, de már évtizedek óta edzésben tartanak a sápadtarcúak, hogy ne kényelmesedjenek el, ne kényelmesedjenek el. Nyílegyenes csapásokkal haladunk, amíg lehet, amikor reménytelen lesz a helyzet, nem rohangálunk ész nélkül, gyönyörködve csodáljuk, ahogy teljesen betemet minket a hó...

Vonatkozó versesköteted *bölénytakarója* a gyermekkortól kezdve a kamaszkoron át a katonaságig ér... A „fel-nőtt” és „érett” kor Bereményi Géza szerint például már kevésbé érdekes az úgynevezett felvezető szakaszhoz képest, ugyanis az ember útjának felétől számára már szinte csakis a munkáról, az élet reprezentálásáról szól a fáma. Nálad, úgy sejtem, valamiképpen másképp lehet, hiszen a gyermeki indián én még mindig benned van, sőt leginkább ő határozza meg belső és külső ösvényeidet. Ha folytatódik a versciklus valamilyen formában, milyen csapásirányokat, holtponokat fog érinteni?

– Igen, kicsit *benne maradtam a régiben*, hogy Bereményit idézzem, és épp a napokban találkoztam vele, és mesélte, hogy írja már az önéletrajzi regénye folytatását. Én viszont közben jöttem rá, hogy a tervezett folytatásokat a vázlatok ellenére nem fogom megírni. Persze, ki tudja, sokszor gondoltam már ilyesmit, Csendes Tollat is eltemettem egy könyv után, és tesék, itt van velem azóta is. Bár a nagy hegyi magányban mindketten szellemi zombik lettünk kicsit. Van olyan irány, amit a költő Jász Attila határoz meg inkább, és vannak tervek, indián versek, amiket Csendes Toll. A gyerekkori indián énem pedig mindent meghatároz, és ahogy öregszem, egyre inkább teret engedek neki, annak a fajta ösztönösségnek. Így kevésbé

Jász Attila

Forrás: PIM YouTube-csatornája

kell vigyáznom a látszatra, szerencsére.

Hetedik éve költőztél fel a tat-tai Tóvároskertből a Baj-béli hegyvidékre. Ha nem túl költői a kérdés: mennyi időbe telt, míg megszokta a szemed a tágasabb rálátást a lent folyó történésekre és saját, fentről lefele csörgedező életedre? Azért is pedzegetem a költő(i)séget mint olyat, mert úgy tűnik, egyre letisztultabb módon számolod fel az élet és a művészet közötti határvonalat, a korábban is szemlélődő alkotói artisztikumot mindinkább egyfajta magától értetődő, eltűnő(dő) hajlam szolgálatába állítva...

– A mostani életem, a sor-som lehetővé tette ezt a változást, ami nagyon szükségzerű volt alkatilag. A nyugalomra, a szemlélődésre gondolok, hogy jobban lehessen, huzamosabban a lényegre koncentrálni. Vagyis, hogy megértsek valamit az ittlétem miértjéből. És a folytatásból és az előzményekből. Ez az idealizált állapot egy hegyi tipiben éppen alkalmas erre. Ahogyan az alkotásnak is kedvez. Ami az élet is, és fordítva. Mindig is erre törekedtem, de nem kevés idő kellett, hogy mindezt szépen össze tudjam hangolni a szándékaimmal. A finomságokat is. Bár ez még nyilván tart, folyamatban van.

Árnyék kutyád is hat-hét éve jár a nyomodban (vagy te az övében?). Milyen ösvényeken jártok nap mint nap együtt, illetve hogyan segített anno a saját árnyékkal való találkozás az említett hegymenet körüli időszakban?

– Azért ő a gyorsabb, csak kis-korában tekergőzött a lábam között, mint egy Árnyék. És mivel *kutyangyal*, és azért van itt, hogy vigyázzon rám, úgy is van rendjén, hogy én kövessem őt. Napi kétszer megyünk egyet a külső ösvényeken, mostanában hajnalban, hatkor, föl a hegyre az erdőig, ott elvégzem a reggeli gyakorlataimat, megiszom a narancsos-gyömbéres zöld teát, aztán visszajövünk a kisházba dolgozni, majd este, vacsora után a környező dombocon barangolunk egy levezetőt. Mondhatnám, hogy úgy élünk, éltünk együtt, mint két karthauzi szerzetes, napirendet tekintve mindenképpen, viszont én hozzá is, a madaraimhoz is, meg a növényekhez is szoktam beszélni. Lakik velünk egy fiatal rigófiú is a kertben, egészen közel enged magához, néha ő is odajön a terasz szélére, ahol dolgozom, Árnyék borzasztóan féltékeny rá, na meg a két fekete cicánkra. Árnyék viszont néma (nem ugat), és feltétlen odaadásával sokat segített a kiköltözés, a válás utáni időszakban, ahogy a költészet, a versírás is.

A 2013-as *Belső árnyék*, valamint a 2019-es *Belső angyal* köteteid verseit önkéntelenül is szembefordított tükrök-ként olvashatjuk egymásra. Ami először szembetűnhet, hogy az utóbbiban jóval kevesebb már a szerepjáték; így mintha egyre többet ismerhetnénk meg Jász Attilából. (Miközben például *Boldog temető* című versciklusodban Amrita Sher-Gil festőnő szólal meg „helyetted”.) Balassa Péter *Halálnaplójában* már-már törvényszerű párhuzamokat, életbevágó konszo-

nanciákat észlel Andrej Tarkovszkij és önnön sorsvázlata között. Te miképpen ismered ki magad a belső árnyékok, angyalok, azaz (felteszem, Balassához hasonlóan nem pusztán poétikai) pszichopomposzaid között?

– Játék és azonosulás, nem olyan bonyolult dolog ez, de azért nagyon komoly. Az utóbbi kötetben csak Jász Attilát játszom, az előzőben pedig három szerepben is feltűntem (Csontváry, Tarkovszkij, Kaposi Tamás), és annyit lehet megismerni belőlem, amennyit engedek. Amrita helyett beszéltem a műveiről és az életéről, mert úgy éreztem, segítséget kér tőlem, amúgy pedig nagyon izgalmas volt nőnek lenni! Sok mindent megértettem a férfiaságomból, például. És Balassával ellentétben az én sorsképlettem nem rokon senkiével, csak a sajátoméval, arra hasonlít leginkább, nem ilyen módon tudok azonosulni a szereplőimmel. Folyton tanulom magam, magam által a világot is. A belső árnyékok és angyalok részei a mindennapi életemnek. Csak nem úgy.

A legújabb Vigilia-számban Dukay Barnabás zeneszerzőnek ajánlottad *Holtnyelvi változatok* című versfüzérédet. Korántsem szertelen, sőt mind tudatosabb gesztusnak tűnik részedről korábbi szövegeid átírása, átformálása. Tóth Menyhért festő egy idő után, úgynevezett „fehér korszakába” lépve vont be képeit csillámló fehérségű rétegekkel; nálad inkább árnyalatnyiak a változtatások. Nyilvánvalóan a benső meta-

interjú

**morfózisok nyomon követése lehet a cél, miközben akár a saját magad számára is meg-
lepetésszerűvé válhat egy-egy
versrészlet új fénytörésbe he-
lyezése. Azon túl, hogy a jövő
filológusai vért fognak izzad-
ni egy-egy „eredeti” műved
rekonstruálásakor, miben lá-
tod e gesztus jelentőségteljes-
ségét – a nyomolvasó olvasó
(s a nyomot hagyó) számára?**

– A Tóth Menyussal való pár-
huzam teljesen jól lefedi az én
szándékaimat is. Ugyanaz a
gesztus működteti. (Róla is ír-
tam valamikor, épp ez a válto-
zás igazgató az ő állandó képi
világában.) Eljött az idő, hogy
én is a „fehér korszakomba”
lépjek. Csinálok egy szűkített
keresztmetszetet a korábbi,
számomra fontos versekből,
és azokon finomítok. Hogy egy
michelangelói hasonlattal él-
jek, még finomabban próbálom
a formálódó kőből, sziklából
kibontani a benne lévő szobrot.
Az említett vers másik darabja
is korábban már létező szöveg
volt, eredetileg is Dukaynak
ajánlva, amit egy amerikai fo-
lyóirat kérésére a fordításhoz
újrahangoltam, és ez elindítot-
ta bennem a változatok keresé-
sét. A belső változás számom-
ra nagyon fontos, még ha kí-
vülről csupán árnyalatnyinak

tűnik is a különbség. A koráb-
bi verzió depressziós angyala
helyett ez az angyal már „csak
nem érti” az embert. Nem el-
fordul tőle, csupán sajnálja
(hogy nem veszi észre, nem
tudja, milyen fantasztikus dol-
ga van). Ez a fehéresebb színű
árnyalat már inkább kedvemre
való mostanában. Az „eredeti”
művet pedig megtalálják, meg-
találhatják a Keresők, mert ha
lesz rá lehetőségem, időm, le-
festem őket fehér réteggel, és
onnan lehet majd tudni, hogy
én azt tartom véglegesnek. Ad-
dig egyelőre én is az eredetit
keresem, amit hallomásból is-
merek, és amit csak közvetítek
valójában. Menyusnak szeren-
cséje volt, mert a festményei
utolsó változata maradt fenn.
Nem is lehet másképp. Vi-
szont rengeteg vázlatot, rajzot
hagyott maga után, így az én
korábbi verseim is tekinthető-
ek annak. Zenei példát is hoz-
hatnék persze, akár Dukaytól
is, ahogy korábbi műveit át-
írja, áthangszereli. Nálam ez
ugyanolyan dolog, mindig is
így gondoltam, mindig is rend-
re átírtam korábbi, számomra
fontos verseimet.

**A fentebb taglalt Vigilia-beli
versek, ahogy említetted is,
Dukay Barnabásnak vannak
címezve. Hozzá hasonlóan**

**nemrégiben olyan újabb tisz-
teletbeli munkatársak társul-
tak az Új Forrás szellemi hold-
udvarához, mint Bari Károly
vagy Tolnai Ottó. Megint a
bölényekre utalva (s Páskán-
di füstjeleit figyelve a rézbőrű
alkonyban), azt képzelhetjük,
hogy itt „még rejtett s felejtett
/ kincset ásnak, még / állnak
a sátrak, / tomahawk lendül,
pipa füstöl...”. Jelenleg mi van
kézre esőbben a közeledben:
békepipa? csatabárd?**

– A csatabárdot átalakított-
am békepipává, de bármi-
kor visszaalakítható, jobb, ha
többfunkciós. Ahogy egyéb-
ként Cseh Tamás békepipája is
tomahawk volt! Fújom a füstöt
egyelőre türelmesen, és a meg-
bízhatatlan sápadtarcúak ér-
dekcsatározásaiban való rész-
vétel helyett a Nagy Szellemben
bízom, és abban, hogy érti és
jól veszi füstjeleimet. Még ak-
kor is, ha jól tudjuk, hogy Neki
nincs szüksége a műveinkre,
azok csupán a mi gyengesége-
ink, inkább arra van szüksége,
hogy tiszteljük Őt és egymást
is, mert azzal is Őt tiszteljük
(meg).

*A levélinterjút készítette,
a füstjeleket vette:
Papp Máté (Mahbija)
harcostárs*

Jász Attila

BOLDOGSÁGTEMETŐ.

*Amrita Sher-Gil levele nagybátyjának,
Baktay Ervinnek*

Egy nap, tudom, hiába menekülök tovább,
éppen felszállnék a vonatra, de lehet, hogy
még odáig sem jutok, utolér,

nem némán surrogva, ahogy zen szerzetes
nyílvesszője halad a céltábla közepe felé,
és nem is az aktuális apokalipszis lovasaiként,
nehéz és sűrű trappban, szerelemtől csatakos
ágyban, magánytól kővé gyűrődött
párnák között, nem, nem, nem,

a kvartett lassan lépdel a harmatos fűben,
a ráhangolódás percei ezek, ezt onnan tudom
majd meg, ha egyáltalán, hogy a csellista
szandáljából kilógó csupasz nagylábujja
sáros marad,

leülnek a dunaharaszti resti műanyag székeire,
csapolt sört rendelnek a délelőtti próba ellenére,
és játszani kezdenek, lassú, nyugodt tempóban,

és ahogy mindig is ilyenkor, de csakis a zene által
hűlő helyemhez szögezve lemaradok a vonatról,

és mivel nemcsak bölcs apám és önző anyám
gyereke vagyok, hanem testvére minden égből
lehullott és fel-feldobott kőnek, a kissé hosszú
zárótétel vége felé, a beálló rövid csönd előtt,
a fájdalmas hegedűszóló után fekszem csak ott
egy lenge száriban
és meg-

halok.

novella

F. A LEVEGŐBE SZIMATOL

F. azt hitte, elírás történt, s
hogy a másodkézből hozzá
került, kissé számárfüles Ka-
nizsai Újság 1998. május 14-i
száma egy régi, 1918-as vadá-
szatról számol be. Akkoriban,
mint tudjuk, minden nagyon
szép, minden nagyon jó volt,
ám olykor-olykor (hogy a Ti-
sza menti polgárleánykák vére
túláságosan meg ne lassúdjon)
szükségeltetett a nádi farka-
sokkal való rémisztgetés, mi-
nekutána az iparosbálók éj-
szakáin a leánykák immár
okkal vonathatták magukat a
legények kebelére, abban bíz-
va, hogy ez az aktus alkalmas
a toportyánférgék távol tartá-
sára és egyéb veszedelmek el-
hárítására, melyekről most ne
essék szó: maradjanak az el-
múlt báli esték csillagzó, sötét
leple alatt.

Nem nyomdahiba volt: va-
lóban 1998-ban dördültek el a
kanizsai vadászok fegyverei a
Járásnak nevezett pusztában,
kioltván két farkas életét.

„Nocsak...!” – hümmögött
F. – „Nocsak...!”

Mint írták, 1917 és 1919 kö-
zött Kanizsa, Törökkanizsa,
Padé, Ada és Mohol környé-
kén 21 farkast terítettek le. Te-
hát: voltak farkasok. És: arra-
felé vagy nem háborúztak, ha-
nem csak farkasra lőttek, vagy
voltak olyanok, akik Boszniát

megjárva sem elégték meg a
lődözést...

„Rég volt...” – legyintett F.
Ámde...! A cikk szerint
1996-ban a szajáni halá-
szok evezővel vertek agyon
egy Tiszában úszó csikaszt, s
1998-ban Padé határában is
láttak farkast, amely szeren-
csésen elmenekült, s talán
egyike volt azoknak, melyeket
a kanizsai vadászok 1998-ban
lőttek.

Nos, amíg F. azon a tájon
élt, remetehajlamra valló sé-
tái során gyakran bóklászott
a Tisza ártéri erdejében, Ka-
nizsa és Adorján között, a ke-
servesen művelt egykori Ti-
sza-öböl szurkos-zsíros föld-
jén, és a Járás rejtett zugai-
ban, ahol kakukkfű nőtt, bibic
jajongott, és ahol a lélek Isten-
nel beszélt, s mire csendes ré-
vületéből ocsúdott az ember,
dagadtra csípték a felhőző
szúnyogok... Farkasok azon-
ban egyszer sem rontottak rá.
Ott ólálkodtak vajon, amikor
késő éjjelekkig üldögélt a csil-
lagok alatt...? Meglehet, feléje
szimatoltak a sötétből... Meg-
lehet, hogy lábához is törlesz-
kedtek, melléje is hevered-
tek, hisz néha úgy tűnt, sokan
vannak körülötte, láthatatlan-
ul. Toportyánok voltak? Élő
vagy holt lelkek? A múltból
legelni visszajáró mamutcsor-

dák árnyai, füzek susogása-
val jövő-menő vízi tündérek,
gyógyfüves búbajosok, vízbe
fúlt hajadonok, harmatgyűjtő
asszonyok lelkei...? Hangokat
vélt hallani: dagonyázást az
iszapban, neszezést az avaron,
őzbakhangon kiáltó táltost...
Szárnyak suhogtak a magas-
ban... Mintha e láthatatlan lé-
nyek neszezése vezette volna a
csombormentához, nadálytő-
höz, zsurlóhoz, orbáncfűhöz,

és oda, ahol bagoly őrizte fűz-
kérget hánthat, hidegrázás el-
len... Egyszer, azon a lombok
közti fénytől aranyzöld tisztá-
son, amikor egy tuskón pihe-
nő ölyvvel találkozott (szár-
nya sem rebbent a madárnak,
csak nézett, nézett szigorú,
aranykarikás szemével), F.
úgy érezte, ennél szebb már
semmi sem lehet...

Eh, rég volt. Hol van már az
a vidék, s hol az ártéri erdő...

Fehér István

Tusrajz

képzőművészet

CIGONYA

TÖREDEZETT EMLÉKEK DOBÓ TIHAMÉRRŐL

Csikós Tibor

Tihamért gyerekként ismertem meg Magyarokizsán a hatvanas években. Ötödikes koromból van az első emlékem. Akkor már túl voltunk jó néhány korszolyázáson a befagyott Kőrös jegén, jó időben pedig pecázni jártunk a Bányába vagy a Slajcra, a kis Tiszára (a Tisza holtága) vagy valamelyik kanálisra. Egy ilyen alkalommal figyeltem fel a különös alakra, aki festőállványát a Törökkanizsára vezető töltés oldalába állította, és a látványt így festette vászonra különös festékeivel.

Ez itt a Cigonya – suttozták mellettem a gyerekek. Majdnem vallásos áhítattal néztem, ahogy festékes kezeit törölgette a nadrágjába. Olajfestékes palettája ott hevert mellette a fűbe helyezve, amin nagyon vastagon nyomott festécsíkok virítottak, összekeverve vagy csak úgy sorban a szélén. Hihetetlen izgalom fogott el, amikor megláttam a melléhelyezett bolti festékdobozt. Egy egész ajtó befestésére alkalmas fehér festék. Milyen sok festéket használhat, gondoltam.

Máskor pedig kint az úton, a házunk előtt fociztam új utcai pajtásaimmal. A játék hevében érkezett Tihamér, lassan lépkedve a járdán. Odahívott magához, az apámat kereste, aki nem volt otthon. Megsimogatta a fejemet, talán még a kezét is a vállamon hagyta. Jólesett, és nagyon büszke voltam rá a játszótársaim előtt.

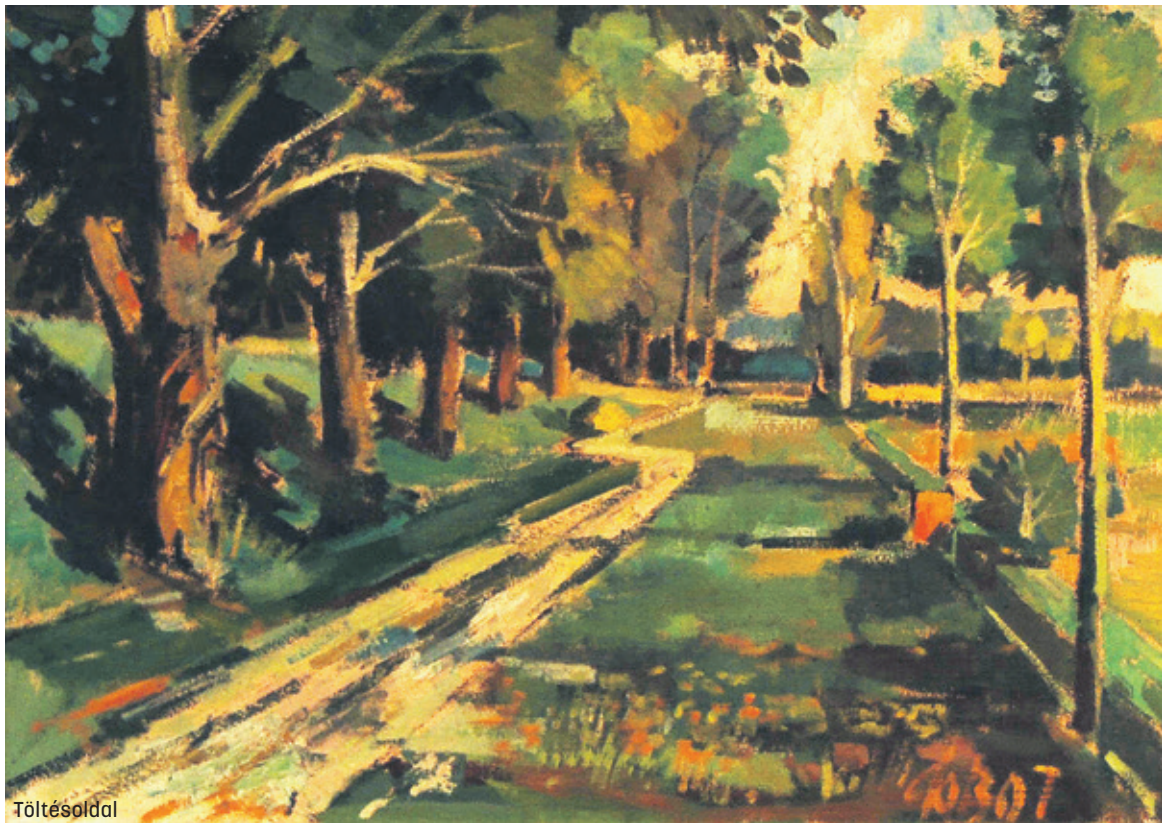
Egy délután apám egy illatozó olajfestménnyel tért haza. Soha ilyen nem történt velünk. Apám egy képpel. Teljes volt a meglepetés. A Tisza-part egy részletét ábrázolja. Balra öreg fűzfa törzséből hajtanak ki ágak az ég felé, ahol fehér felhőket sodor a szél. A napsütés átragyogja a képet. A folyó hömpölygő felületén a túlsó part fái és a mólóhoz kikötött ladikok tükröződnek. A kép váltakozva lazúrosan és pasztuózan festett, és semmi felesleges nincs rajta. A levegőperspektíva csodálatos természetességgel érvényesül. Valahol távol, a túlsó part közepén két jegenyefa alakja kimagaslik a növényzet-

ből. Rögtön észrevettem, hogy a festő két színt használt: kéket és rá narancssárgát, száraz ecsetvonásokkal. Az első pillanattól kezdve csodáltam a képet. Azonnal szögre akasztottuk, hiszen Tihamér maga keretezte alkotásait. Két hét elmúltával már nem éreztük erős festékszagát.

Hetedikes koromban már gyakran átvitték az osztályunkat a Zmaj Jovanović iskolából a főutca végén lévő Ifjúsági Otthonba. Itt két nagy méretű festményét is megcsodálhattuk. Rögtön a lépcsőfordulónál egy stilizált tájkép fogadta az érkezőt. Egy nagyvonalú Tisza-kép, direkt a falra festve, à la secco. Erőtéljes sárga, barna színekkel és fantasztikus vonalvezetéssel. A csónakok szabályosan tükröződtek a vízen, a felhők nyalábba szedve ritmikusan gomolyogtak az égen, a fák égre meredő ágai erőteljes kontrasztot alkottak a fal fehér felületével. A vízen pedig, lent a csónakoknál, fantasztikusan egyenes, merőleges vonalak ellenpontoszták a kép rengeteg vízszintes elemét, formáját. Ez hihetetlen eleganciát adott a Tisza lassú hömpölygésének, örvénylésének.

Fent, az Otthon színpadán pedig két óriási méretű vászna szolgáltatta az állandó háttérrel. Minden állami ünnep rendezvényén ott voltak Cigonya nemes egyszerűséggel formált, stilizált tiszai fűzfái és fénykarikái. Nagyvonalú, de finoman összefogott kompozíciók. Ahogy ott álltam a színpadon, tekintetemet mindig arra a részletre függesztettem, ahol a vásznat energikusan összecsapkodta a festmény kezdésekor. Megfogott ez a szabad expresszió. Nem mintha a festmény egyéb részletei, a különböző napszakokat szimbolizáló fénykarikák vagy a látszólag tipografikus elemeket tartalmazó betét a kép jobb szélén nem vonzották volna a tekintetemet.

A kisvárosban különböző munkákkal bízták meg Tihamért. A ballagó diákok tablóját is vele díszítették. Dekoratív, modern stílusával az ábrázoltakat könnyedén átformálta, saját kifejezésével „transzponálta”. Ennek

nek mibenlétét mindenképpen el akartam lesni. Nem átalítottam az áruház kirakatába kihelyezett tablót átmásolni. Volt, hogy csak sokáig néztem, és bemagoltam az összes vonását. Azután odahaza egy reneszánsz férfiportrét alakítottam át egy rajzlapon Tihamér jellegzetes körelemeivel, díszítéseivel. Tudása szó szerint lenyűgözött.

Az egyik hétvégén a társam azzal fogadott: „Hallom, hogy öngyilkos lett a barátod, fejbe lőtte magát.” Csak később, évek múlva mesélték el annak az estének a történetét. Tihamér megkaparintott egy átalakított kis kaliberű pisztolyt. A ház udvarán homlokához emelte a fegyvert. Ideges lehetett, mert egy kicsit felfelé fordította a csövét. A lövés eldőrdült, de a golyó fontos agyi központot nem érintett. Az újvidéki kórházba vitték, ahol sebészprofesszor barátja távolította el a golyót a koponyájából. Az operáció után Tihamér tökéletesen felépült, még sok évig alkotott. Enyhe beszédzavara maradt ugyan, de ezt csak akkor lehetett észrevenni, ha idegen nyelven kellett beszélnie.

Középiskolás koromban már közelebbi ismeretségben voltam a művésszel. Emlékszem a kitéglázott kis udvarra abban a

sarki házban, ahol Tihamér lakott. A Kőrös-híd felé lehetett arra kijutni. A szobáját mellett állt a sötétbarna kandalló, azon pedig rengeteg bakelitlemezt, papírtok nélkül, egy rakáson. Mind orosz dalok voltak. Nagyon szerette az érzelmes orosz népdalokat hallgatni.

Egyszer Tihamér meglátott, ahogy a kanizsai Tisza-part Sziget nevű részénél tájképet festek. Megígért egy közös alkotást. Mondta, hogy ő a helyszínen szeret festeni. Olyan dolgokat tud így megfogalmazni, amire különben képtelen lenne. Együtt indultunk el hát egy napon a vasúton túlra. Tábori festőállványt, olajfestéket, palettát, ecseteket és alapozott vásznat vittünk magunkkal. Tihamér visszaküldött a sarki boltba tömény alkoholt vásárolni. A helyi romák főnökét ismertem. Régen is mindig pálinkát vitt ajándékba, hogy békén hagyják, míg a putrikat festi. Maga is kedvelte, de sokan rendelték is nála ilyen motívumú képet. Ahogy odaértünk a célunkhoz, bemutatott a ház tövében ülő főnöknek. Nem fogadtak bennünket örömmel, de a pálinkát azért elvették. Tihamér segített motívumot választani. Egy kis fehér falú házikó, néhány fával, dombbal is

talán, jó szögéből. Egy megjegyzést kaptam ekkor tőle festői munkámra. Én ugyanis a kerítés deszkáját szelétől széléig lapos ecsettel kitöltöttem, amolyan iparművészeti megoldásként. Megjegyezte, már azt is jobban szereti, ha valaki durván csak egy csíkot húz ecsetjével a vászonra. Megértettem. Spontaneitásra nevelt. Ő festői egységként látta a képet, én csak jó néhány évvel később, a festészeti stúdió elvégzése után jutottam el erre a szintre.

Apám még egy festményt vásárolt középiskolás koromban Tihamértól. Egy pénteki napon Újvidékről hazaérkezvén Tihamért és apámat találtam házunkban egy nagy méretű, fekvő vászon előtt. Sajátos, úgynevezett transzponáló (átíró, átlényegítő) stílusában egy holland vadászcsendélet parafrázisát készítette el. Élénk, piros és lila színekkel, ritmizálva festette Tihamér. Apám kikérte a véleményem, mondván, hogy most már elég régóta járok művészeti iskolába. Apámat megsajnálva Tihamér lazúros festőtechnikáját kritizáltam naivan. Gondoltam, olcsóbban megússza sokat költekező apám a képvásárlást. Ma már tudom, hogy teljesen téves úton jártam. Tihamérnak

képzőművészet

Tisza csónakokkal

még csak eszébe sem jutott ez a lehetőség. Csendesen megjegezte, hogy akkor mégsem értek annyit a festészethez. Igaza volt, ma már tudom, hogy nagy vállalkozás volt ez a később általam is annyira kedvelt festmény.

Igazán kollegiálissá az egyetemi éveim befejeztével vált a viszonyunk. Mivel mesteremmel konfliktusba kerültem, ötödévre már nem volt kilátásom a képzőművészeti egyetemen maradni. Hirtelen kisvárosi, vidéki magány szakadt rám. Ebben a légüresnek tűnő térben lassan felfedeztem Tihamér támogatását. Útjaink akaratlanul is keresztezték egymást. A várostól műtermet kapott az amatőr színház épületében. Oda is költözött. Családi házunk garázsában berendezett műtermem

közel volt, majdnem szomszédok lettünk. Gyakran vendégségbe hívtam. Főleg jazz-zenét hallgattunk, de minden más is. Nagyon bízott a Cseh Tamás–Másik János szerzőpáros nagylemezében a borító alapján. Ezek a szemek nem hazudnak – mondta nagyon meggyőzően. Ahogy a dalokat meghallotta, mégis mintha lehangolódott volna egy kissé. A Kádár-rendszer kritikáját értettük, de nem éreztük közelinek.

Művészeti könyveimet is együtt lapoztuk át. A pózba meredett művészkollégák fotói ellenérzést váltottak ki belőle. Amikor napilapunkba, a Magyar Szóba illusztrációt készítettem egy íráshoz, előrajzolt nekem. Gyermekeket ábrázoló kis skiccét máig őrzöm.

Felkarolt két szegényebb sorú, árva fiataalt. Heka tizenhét év körül járhatott, nővére, Gabriella pár évvel idősebb volt. Oda költöztek Tihamér házába. Gabi takarított. Heka rendkívüli birkózótehetség volt. Versenyeken sok érmet szerzett első ligás csapatának, a kanizsai Potisje kötöttfogású birkózócsapatnak. Ellenfelei nehezen tudták legyőzni, minduntalan kifordult a fogásokból. Egyszer azt mesélte nekem, hogy mérkőzés előtt kiment a temetőbe meditálni, hogy megfelelően a küzdelemre tudjon összpontosítani. Tihamérral jól megértették egymást. Szereztek egy farkaskutyát. Egy évig élhettek így, egymást boldogítva. Tihamér piros sapkás arcképet festett barátjáról. Heka azonban balesetet szenvedett, hirtelen meghalt, nővére pedig már hamarabb elköltözött tőlük. Így Tihamér megint csak egyedül maradt. Azután még évekig ábrándozott, azt képzelte, szobrot készített egy neves újvidéki szobrászművésszel Heka sírjára. *Kutyás fiú* lett volna a szobor címe.

Szólnom kell utolsó találkozásunkról. 1986 novemberében végre megoldódott párizsi ösztöndíjam kérdése. Már csak napok választottak el útra kelésem idejétől. Átugrottam a közeli amatőr színházbéli műtermébe, hogy illón búcsút vegyek tőle. Nagy megdöbbenésemre Cigonya műterme üres volt. Azahogy nem, az ágyában feküdt. Délután lévén nagyon furcsállottam. Nem érzem jól magam, mondta. Előadtam, hogy miért jöttem. Várjál, majd összeszedem magam, és átmegek hozzád. Így még tisztességesen el sem búcsúzhatunk egymástól, mondta. Rövid idő elmúltával átjött. A beszélgetés hatására egyre inkább erőre kapott, kezdett visszatérni régi formája. Mondanivalója azonban megdöbentően hatott. Öngyilkossági kísérleteiről kezdett el be-

Ősz a Čairban

dobó tihamér – cigonya

1937
Szabács

Fotó: Dormán László

Dobó Tihamér Szabács (Šabac) született, Magyarakanizsán nevelkedett. Az újvidéki iparművészeti iskola textil szakán tanult, majd tanulmányait Nišben folytatta. Rajzai rendszeresen jelentek meg újvidéki lapokban (Ifjúság Szava, Magyar Szó, Híd). Szabadművészként Magyarakanizsán alkotott, majd 1982-től az ottani Munkásegyletem alkalmazottja volt. Az úgynevezett Kanizsai Csoport tiszteletbeli tagja.

1984-ben Dél-Afrikában tett tanulmányutat. 1987-ben hunyt el. A magyarakanizsai Dobó Tihamér Képtár az ő nevét viseli.

Önálló kiállításai:

1974: Újvidék, az Ifjúsági Tribün galériája, tusrajzok

1987: Magyarakanizsa, Unidom, gyűjteményes kiállítás

Csoportos kiállítás:

1981, 1982: Magyarakanizsa, a Kanizsai Csoport kiállítása (Dobó Tihamér, Bicskei Zoltán, Csikós Tibor, Nagy József)

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

Bagdal Zoltán (2001), a Szegedi Tudományegyetem BTK szabad bölcsészet szakának hallgatója (Zenta)

Bence Lajos (1956) költő, tanulmányíró (Lendva)

Csikós Tibor (1957) festő, grafikus, rajztanár (Martonos–Göteborg)

Csorba Béla (1950) költő, néprajzkutató, publicista (Temerin)

Fehér István (1960) író, értékesítő (Magyarakanizsa–Hódmezővásárhely)

Fekete J. József (1957) író, kritikus (Zombor)

Ficsku Pál (1967) író, szerkesztő (Budapest)

Fodor István (1953) nyugalmazott szerkesztő, újságíró (Zenta)

Jász Attila (1966) költő, író, szerkesztő (Tatabánya)

Lódi Gabriella (1978) magyar nyelv és irodalom szakos tanár (Topolya)

Majoros Sándor (1956) író, szerkesztő (Bácskossuthfalva–Budapest)

Mészáros Zoltán (1969) történész, főlevéltáros (Szabadka)

Mihályi Katalin (1961) újságíró, szerkesztő (Szabadka)

Papp Máté (1987) esztéta, kritikus, esszéíró (Budapest)

Péter László (1958) képzőművész, szakíró, tanár (Székelykeve–Budapest)

Reisinger János (1954) irodalomtörténész (Budapest)

Silling István (1950) néprajzkutató (Kupuszina)

Tóth Eszter Zsófia (1975) történész, társadalomkutató (Budapest)

Lapszámunkat **Dobó Tihamér** alkotásaival illusztráltuk. A fényképeket Dobó Tihamér alkotásairól Bicskei Zoltán készítette.

Az Előretolt Helyőrség köszönetet mond Nagy Józsefnek, Dukai Annának, Törteli Mátyásnak, Sava Babićénak, a Cnesa OMI-nak, a Regionális Kreatív Műhelynek, a törökkanizsai kórháznak, b.z.-nek és Magyarakanizsa önkormányzatának, amiért a tulajdonukban lévő alkotások fényképe megjelenhet.

szélni. Ez a téma visszatérő volt nála az évek hosszú során. Néha ez még tragikomikus is tudott lenni, de most nem volt az. Tragikus halálhíre néhány hónap múlva Párizsban ért utol. Eltemettük Cigonyát – hallottam a lesújtó hírt 1987 telén.

Sok év távlatából időnként feldereng bennem egy beszélgetés, amelynek még felső tagozatos diákként lehettem szem- és

fültanúja. Egy régi parasztház lebontása okán Tihamér is hivatalos volt a kalákára, vagy ahogy a bácskaiak mondják, a mívába. El is ment, de nem nyúlt semmihez, kijelentette, hogy ő rombolni nem hajlandó, csak építeni. Inkább leült törökülésben, és hagyta, hogy mások végezzék el a bontás durva munkáját. Ő építeni jött közénk.

EGY FÉNYKÉP UTÓÉLETE

Majoros Sándor

Nem mindenki szeret utazni. Van, aki fél az ismeretlentől, van, aki többre becsüli az otthon kényelmét az út viszonyosságainál, és van, aki ezt a luxust egész egyszerűen nem engedheti meg magának. Gabi néni egyik tábort sem gyarapította, csak soha nem vágyott az utazással járó felfedezésre. Olyan sok szörnyűséget látni a televízióban, minek magunk ellen haragítani a sorsot azzal is, hogy a baj elé megyünk? Úgy gondolta, ebben a nyugtalan világban maradjon mindenki otthon, és csak akkor utazzon, ha rákényszerül.

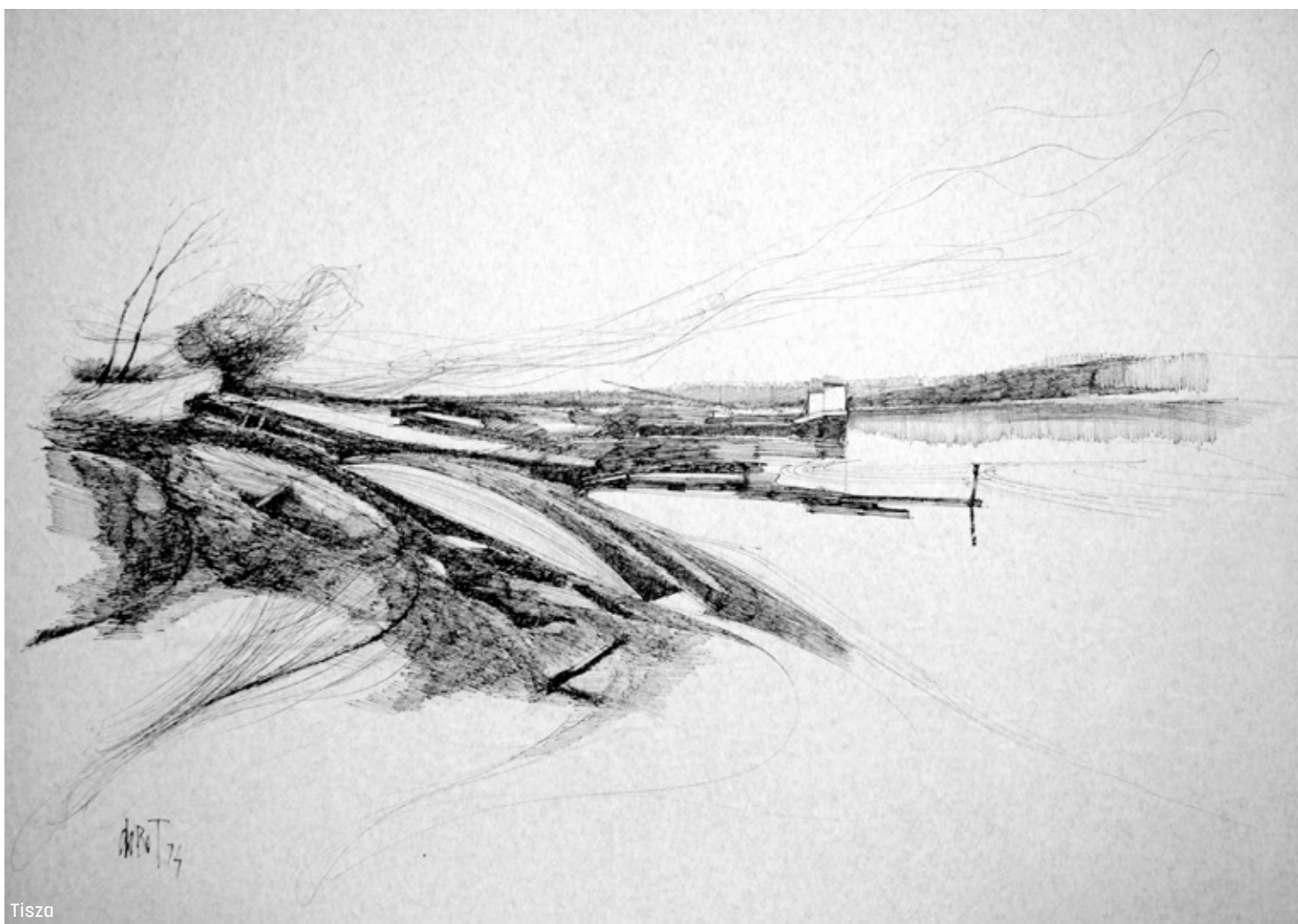
Gabi néni nem tudott volna erről a témáról előadást tartani, de tisztán érezte, hogy ha az olyan híres felfedezők, mint például Vasco da Gama vagy Magellán – akikről nyilván soha nem hallott – nem vágnak neki az ismeretlennek, ma sokkal kevesebb szenvedés lenne a világban. A lánya meg is értette ezt, mert itt maradt a faluban, de a fiát másmilyen anyagból gyúrták. Már kamaszkorában is arról ábrándozott, hogy kimegy Németországba, de aztán megnősült, majd elvált, új családot alapított, és addig tepert, küszködött, amíg ki nem lökte erről a körpályáról a polgárháború.

Gabi néni férjét negyvenegyben úgy vitték el, hogy még majdnem gyerek volt. Sietve, szinte kapkodva házasodtak össze, még lakodalmat sem tarthattak, esküvői fotó is csak úgy készült róluk, hogy a hátsó udvarban, a ganédomb mellett leült egy székre, mögé meg odaállt András. Egy hétig sem volt valódi asszony, kész csoda, hogy a gyerekei megszülettek, és bár ikrek voltak, nem hasonlítottak egymásra. Gabi néni ezt annak a szörnyűségnek tulajdonította, ami ez után az egy hét után kezdődött az életében, és tart lényegében a mai napig.

És most a fiának is át kellett élnie azt, ami az apjával történt, ráadásul negyvenkilenc évesen. Németországból így már nem lehetett semmi, oda csak a fiatalok, erősek vagy a gazdagok kellenek, ezért aztán neki a katonai behívó elől Magyarországra kellett menekülnie. Negyvenegyben ilyesmi nem jöhetett számításba, akit Oroszországba vittek, az nagy valószínűséggel ott is maradt, de most a pusztítás, hál' istennek, nem fenyegette az egész világot.

Szomorú vigasz, hogy a fia a határ másik oldalán megtalálta a számításait. A felesége és a kisfia utánamentek, és mert szorgalmasan gürcöltek, hamarosan már saját lakással büszkélkedtek abban a városban, ahol a fia szerint jobb és reménytelibb az élet, mint a sztárolt Budapesten. Gabi néni úgy tudta, valamilyen kereskedelmi vállalkozást működtetnek, ami olyan, mint a jószág: állandóan etetni, gondozni kell. Munkaidő nem létezik, legalábbis a fia erre hivatkozva egyre ritkábban járt haza, és mert a körülmények már megteremtődtek, inkább arra biztatta Gabi nénit, jöjjön el ő hozzájuk vendégségbe.

Gabi néni ezeket a meghívásokat rendre visszautasította. Arra hivatkozott, hogy nincs kire hagyni a jószágot meg a kertet, de tudta, hogy ezek csak átlátszó kifogások. A lánya szívesen etette volna a tyúkokat, a veteményes pedig vígan kibírja akár több hétig is, de Gabi nénit ez nem győzte meg. Pedig ha a fiatalok hazajöttek, ez a téma min-

dig terítéken volt. Négy szobánk van: egy az enyém, egy az Ilusé, egy meg a gyereké, de a negyedik üres. A lakás szép, csöndes parkra néz, reggel ugyanúgy csicseregnek a madarak, mint itthon, nem is fogja érezni a mama, hogy városban van, mondogatta a fia, néha szinte könyörögve.

Mindig ez volt a nóta, és ha egy témát kitartóan emlegetnek, átalakul feszültségforrássá. Gabi néni tudta, hogy a fia számára az, hogy őt vendégül láthassa, szinte már elvi kérdés, mert nyilván büszke arra, milyen sokra vitte, de furcsa módon őt meg éppen ez tartotta vissza. Abban a régi, paraszti világban, ahonnet származott, a tapintatlanság csimborasszója volt, ha az ember terhet jelentett a vendéglátóinak. Gabi néni megért hetvenhét évet, így tisztában volt vele, mennyi fáradozással jár az a folytonos megújulás, amit a modern kor megkövetel a fiataloktól. A fia meg a menyé éjjel-nappal dolgoznak, mert ez mostanában a regula. Ha tehát beköltözik hozzájuk abba a negyedik szobába, csak egy akadály lesz, akit ebben a szüntelen pörgésben kerülniük kell.

A másik félelme az volt, hogy nem találja föl magát a városban. Nem ismer ott senkit, és bár ő is éppen olyan magyar, mint az ottaniak, mégis idegenként néznek majd rá. Szégyellte a paraszti beszédét is, mert az volt a rögeszméje, hogy a magyarországi magyarok mind úgy beszélnek, ahogy a rádióból hallja. Már azzal is kellemetlen helyzetbe hozná a fiatalokat, ha ki nyitná a száját. De amikor a lánya egy ilyen feszültséggel teli látogatás után a szemébe mondta, hogy a makacskodással bizony megsérti a fiát, Gabi néniben föltámadt a lelkiismeret. Így aztán egy kellemes nyári napon vonatra ült, és végre elutazott abba a városba, ahol a fia meg a menyé előkészítette neki azt a bizonyos parkra néző, negyedik szobát.

Ahogy az várható volt, az ismeretlen környezetben kezdettől feszélyezve

érezte magát. A fiatalok reggel magára hagyták, és csak estefelé vánszorogtak haza holtfáradtan. Gabi néni eközben kísértetként bolyongott az egyébként szép, tágas lakásban. A tévé nem érdekelte, ezért az ablak elé tett egy széket, és a parkot nézte, de a fák lombjától nem látott semmit. Mint egy dzsungel, a fák egybefüggő lombkoronája egészen a távoli épületekig húzódott. Gabi néni úgy gondolta, legalább a házimunkában hasznossá teszi magát, de a menyé ráparancsolt, hogy eszébe ne jusson sütni-főzni. Édességet nem ettek – mind a hárman fogyókúráztak –, a főtt ételt pedig hazahozták.

Alig három napja tartott a vendégeskedés, de Gabi néni számára ez máris fölért egy büntetéssel. Nagy kedve lett volna titokban hazautazni, de a jegye dátumra szólt, és eszerint még legalább öt napot ki kellett bírnia. Másfelől pedig a lánya ráparancsolt, hogy ha már ott van, ne ücsörögjön a lakásban, hanem menjen ki, fedezze föl a várost. Olyan sok látnivaló van ott, hogy nem győz majd csodálkozni, mondta útravalóként.

Mivel ez éppen Gabi néni szófogados időszaka volt, és mert a szobában úgy érezte magát, mint madár a kalitkában, a negyedik nap reggelén kicsinósította magát, fogta a kis táskáját, és amikor a fiatalok magára hagyták, némi tétovázás után ő is kilépett a lakásból. Az ajtót a fiától kapott kulccsal gondosan bezárta, majd mert ebben nem volt egészen biztos, a lépcsőházból kétszer is visszament ellenőrizni. Hiába, hetvenhét év az hetvenhét év. Aztán sétált egy kicsit az utcán, de mert a szembejövők agresszíven szorították félre az útjukból, keresett egy padot a parkban, és azon ücsörgött egész addig, amíg az árnyékok hosszabbak nem lettek, mint a falusi villanypóznák. Mire hazaért, a család már javában falta az estebédet, fogyókúra ide vagy oda. A fia leplezetlen örömmel kérdezte, hol, merre járt

a mama, amire Gabi néni csak olyan általánosságot tudott mondani, hogy sokfelé meg mindenfelé. Szerencséjére nem faggatták tovább, de a fia azért megjegyezte, hogy bár ez egy nagy város, ilyenkor, nyáron az emberek többsége elutazik a Balatonra. Enélkül is lényegében csak két intézmény érdemes a figyelemre: az utca végén tisztelet parancsolóan magasodó katonai múzeum és kicsit távolabb a város szülöttéről elnevezett képtár, de azt most éppen renoválják.

Gabi nénit a katonaság nemcsak hogy nem érdekelt, de borzongott is minden ilyen témától. Az a fotó, amelyen a szinte még gyerek férje és ő volt látható, most is ott hevert a kofferében a fehéreneműk alatt, és amikor este rituálisan elővette, ugyanaz az érzés töltötte el, mint akkor, negyvenegyben: bizakodás és reménykedés keveredett benne egy jó adag félelemmel. Minden este bejárta ezt a kálváriát, amire azért volt szükség, hogy ha úgy érzi, most boldog, ne uralkodhasson el rajta ez a hangulat. Az volt a meggyőződése, hogy a katonaság nemcsak elszakít, hanem meg is semmisít, és ahol bármilyen formában megjelenik, ott terjeszteni kezdi a szomorúságot.

Így aztán másnap, amikor lement a parkba, az esküvői fotót kivette a fehéreneműk alól, és betette a kézitáskájába. Ő lesz az én társaságom, mormogta, aztán jól megnézte azt az utca végén álló, hatalmas építményt. Oda nem fog bemenni, az hétszentség. Kár, hogy a képtár zárva van, mert azt talán megnézte volna.

Csak hogy városi környezetben nem olyan könnyű tartani az irányt, mint faluhelyen. Tíz óra körül a parkban megjelent néhány torzonborz alak, letelepedtek a szomszéd padra, iszogattak, hangoskodtak, és ez megijesztette Gabi nénit. Fölkelt, odébb sétált, de a parkon kívül olyan kibírhatatlan volt a hőség, hogy visszavágyott a lakásba. Csak

novella

azért nem ment haza, mert az unokája reggel bejelentette, hogy ma otthon marad, mert jönnek a barátai számítógépezni. A negyedik szoba nyugalma ez elvileg nem befolyásolta, de Gabi néni nem szívesen találkozott volna városi suhancokkal.

Le-föl sétálgatott az üzletek előtt, ám egy idő után észrevette, hogy az üzletekből ki-kínéznak utána. Ráadásul az elárúsítólánykák ki is jöttek az utcára cigarettázni, és nem leplezett kíváncsisággal méregették az előttük föl-le grasszáló öregasszonyt. Gabi néni hamar belátta, hogy ezt az időhúzást nem folytathatja. A suhancok miatt haza nem mehet, a park a csavargóké, itt meg közfeltűnést kelt, és hogy a kínjai tovább fokozódjanak: kezd elviselhetetlen lenni a hőség.

Egyszer csak, mint a mesében, a nagy, szürke katonai múzeum előtt találta magát. Csoda tudja, mi lehet ott, de mivel egy hatalmas, masszív épületről van szó, biztosan tartja a hűvöst. Az is nyilvánvaló, hogy ebben a nagy hőségben nem téved ide senki, így, ha Gabi néni leküzdí a viszolygását, és belépőt vált, nagy valószínűséggel órákig ücsöröghet egy bajuszos tábornok portréja alatt. Nem mellékesen ezzel a lányának tett ígéretét is teljesítheti, mert este, amikor majd telefonálnak egymásnak, büszkén mondhatja, hogy megnézte a város egyik nevezetességét.

Odabent rögtön kellemes meglepetés fogadta: a látogatás nyugdíjasoknak ingyenes, mondta a jegyáruslány, aki egyáltalán nem lepődött meg azon, hogy egy idős hölgy áll előtte. Hatalmas gyűjteményünk van a Donnál eltűntek-

ről, gondolom, a néni elsősorban erre kíváncsi. Gabi néninek eszébe jutott, hogy Károly a Don mellől küldött halványzöld tábori levelezőlapot. Egyelőre minden rendben van, reméljük, ősszel és télen is így marad, írta. Ez nyáron volt, negyvenkettő nyarán, aztán nem jött tőle üzenet. A lány viszont lelkesen újságolta, hogy az első emeleten van egy hatalmas fényképgyűjtemény is, az mindenképpen érdemes lesz átnéznie.

Gabi néni fölballagott az emeletre, és rögtön megállapította, hogy nem tévedett: a teremben kellemesen hűvös volt, a falon bajuszos tábornokok képei sorakoztak, és sehol egy látogató. Le is ült nyomban az egyik padra, éppen szemben a legszigorúbb tábornokkal, aki mintha őt nézte volna. Odébb hurcolkodott, de a katona ott sem hagyta békén. A csudába, mondta Gabi néni, és átment a másik terembe, hátha abban nem lesznek ilyen mord tábornokok.

Ami azt illeti, megint igaza lett, mert itt meg egymás mellé, mögé állított paravánokon régi fényképek özöne fogadta. Bevagonírozásra váró honvédek, lövészárkot ásó honvédek, pataokban, folyóban lovat csutakoló honvédek, meg olyan tablóképek, amelyek az iskolások csoportképeire emlékeztették. A kínálat nem tűnt túl érdekesnek, de mert nem talált ülőhelyet, nézegetni kezdte a gyűjteményt. Észre sem vette, mikor támadt fel benne a boldogságot erőszakal letörő fájdalom ismerős érzése.

Mintha visszament volna 1941-be, és ott ülné azon a széken a ganédomb mellett, a tarkóján pedig érezné András leheletét, akinek a zsebében akkor már ott gyűrődik a behívó. Egy hét múlva

kellett jelentkeznie az egységénél. Láttott is ilyen behívót az egyik vitrinben. Most már az egyik relikvia a másikig röpítette, és ahogy a katonák, ő is eljutott egészen a végállomásig.

A mi Dunánkhoz képest meglepően keskeny Don folyó partján egy őrsem állt szálfegyenesen. Meglepően jó fénykép volt ahhoz képest, hogy a másik partról bizonyára mesterlövészek vadásztak rá, de az is lehet, hogy ez egy csöndes, eseménytelen napon történt, amikor az ellenség is kimenőt kapott. Gabi néni nem értett a katonai fogalmakhoz, de úgy képzelte, a fronton is lehet kimenőt kapni. Ez új reményekkel töltötte el, mert ahol működik a józan ész, ott lehetséges az átjárás a borzalom és a nyugalom között. Most már érdeklődve nézegette a képeket.

Úgy járt-kelt ezek között a dicsfénybe öltözött legények között, mint egy üzeneteket hozó küldönc. Beszélgetett velük, elújságolta, mivé lett a világ az alatt a valamivel több, mint fél évszázad alatt, ami a fotografálásuk óta eltelt, ők pedig elárultak néhány titkot a fronton élt életükről, amitől Gabi néni egészen elérzékenyült. Ha legalább az a tábori lap megmaradt volna Károly keze írásával, milyen szépen ideillene! De a fia kisgyerek korában megtalálta és összefirkálta. Letöröm a kezéd, te pokolfajzat!, kiabált rá Gabi néni, de nem törte le, és nem is fakadt sírva. Ami volt, elmúlt, menni kellett előre, hátrahagyva a halottakat és a gyász tehetetlenségét, mert olyan idők jöttek, hogy reggeltől estig dolgozni kellett, gyárban, szántóföldön, kinek mit adott a sors. Arra sem volt érkezése, hogy legnagyobb kin-

csét, az esküvői fotót esténként elővegye, mert csak lemosta magáról a port, elrendezte a gyerekeket, és valósággal beleájult az ágyba. De most másmilyen világ van: az elveszettek, fölládozottak emlékét, lám, múzeumban őrzik, és ez minden korábbi gyalázat ellenére is hízelgő. Ó, ha Károly látná ezt odafentről! Mármint, hogy ő itt járkál ezek között a fiúk között. Ha egy erős nagyítóval bele-nézne a szemükbe, talán még Károly arcának tükröződését is megtalálná, mert a fiúk között biztosan voltak olyanok, akik ismerték.

Észre sem vette, hogy az ablakokon betóduló napsütésből a fényképek barna glazúráját idéző este lett, de aztán meghallotta a jegyáruslány lépéseit. Minden rendben van?, kérdezte Gabi nénitől, ő pedig kissé restelkedve mondta, hogy igen, már éppen távozni készül. A legjobb tudása szerint el is köszönt, bár nem volt biztos benne, hogy ezt a városban is úgy kell, ahogy odahaza, de úgy tűnt, a jegyáruslány nem talált benne kivetnivalót. Megvárta, hogy a néni cipőjének kopogása elhalkuljon, csak aztán nézett körül. Ez volt a kötelessége, mert nem minden látogató ennyire visszafogott, mint ez a hölgy, aki biztosan nem nyúlt semmihez. Örömmel vette észre, hogy a nagy, föliánsyszerű vendégkönyv nyitva áll. Kíváncsian hajolt oda – vajon mit írhatott bele ez a különös jelenség? –, de nem talált ott mást, csak egy megsárgult, régi fényképet.

Szegényes, falusi udvaron menyasszonyi csokrot tartó nő ül, mögötte pedig egy megszeppent fiatalember áll katonás tartással. Olyan fiatal, hogy szinte még gyerek.

adoma

VIGASSÁGOS JÖVENDŐNK

Péter László

Bukovinai és al-dunai őseim emlékére

Kedvesek voltak a Teremtő számára, s az angyalok is módfelett szerették a bukovinai székelyeket. De nyilvánvalóan valamiért kedvelte őket a csalafinta sánta ördög is, s talán volt is nem egy oka annak, hogy e kis népcsoporthoz különösképp ragaszkodott. De senki sem tudta pontosan, hogy miért nézte ki magának a lenézettek (bozgorok, bértsikák) kis közösségét, a Szucsáva folyását követő telepes székelyek ötfaluját, Józseffalvától felfelé, Fogadjistent, Istensegítset, Hadikfalvát s Andrásfalvát. Talán mert sűrű kalandvágya volt, s a székelyektől tanult sok furfangot, míg más népek humorát olykor kín volt kívánni. A rezet kivágó székelyek góbésága meg már ott elkezdődött: ha kíváncsiak voltak, mi van a hegy túloldalán, nem ám fáradoznak egyből átalmenni, és megnézní! Előbb megpróbálták kitálatni...

Se kutyája, se macskája, semmi nyépóttya nem volt, mégis ott érezte jól magát az ördög Bukovinában, ahol a szegénység oly sok megpróbáltatást, küzdelmet és szenvedést takar. De élménydús történe-

seket is! Jó és rossz, változatos élménytár volt a számára minden nap. Mint valami megszállott helytörténészt, érdekelte őt, hogy a mádéfalvi veszedelem óta, aminek egyik manipulátora volt ő is, mi lesz egykor majd a vége. S a semmiből, a pusztulattól, hogy lett különleges népcsoport? Hogyan lelt otthonra, de/és majdan hová vándorol, csurog el egyszer a nyughatatlan bukovinai székelyek népessége? Ha a székelyek rázendítettek, s elkezdtek keseregni a himnuszukat, amely a porló sziklákhöz hasonlította őket, akkor csupán kelleetlenül rárimelt. De amikor a *Bukovina, édes hazám...* vagy a *Sír az út előttem* kesergő felszakadt belőlük, valósággal elérzékenyült ő is. Hogyisne rokonította volna magát, hiszen ezeknek sincs nyugtuk soha: folyton vándorlásban vannak, igaz, ők menekülésben más népek, vallások, s ha nem, a szegénység elől. Mégis kitartanak, s mindenütt azt mondják rájuk: „Még a jég hátán és mégélnék!”

Gondolt az ördög, amit ki-gondolt, ami a léhűtő szé-széyesen működő bolondos agyában akkoriban megfo-

Absztrakció

gant. Hogy ha a véréből serkenő gonoszság sanyargatja is, e jóra való népet még sokáig nem hagyja elveszni! Merthogy életibe' annyi kedvire való embert, keservesen megélő módúvázó góbét még nem látott! Akik annyi gondok közepette kínlódva is, vídamságot, kacagást, danolásba s furfangos mesékbe menekülést mutattak volna magukból. Ha nem is sokkal külön, de életrevalóbb társaság volt ez a bukovinai székely mind-nél.

Tudjuk, hogy itt e világon nagy ellentmondások voltak s lesznek mindig is. Mindenütt valamiféle békességet emlegetnek, türelmet, jóindulatot, szeretetet, örömet, mifélet... Jókedvet és bőséget ígérnek. Aztán mi lesz belőle mégis: békétlenné, aljassá, megátalko-

dottá válik a gondolat, testvérgyilkossá válik a Káin jegyeit magán viselő ember. Belzebub sarkallta és támogatta az emberek rossz szokásait. Táplálta bennük a hívságot, de ő maga is példamutató volt, gyakran áthágott minden illemtartáson.

bozgorok – idegenek, hazátlanok (Erdély elcsatolása után, s mindmáig, a románok így nevezik a székelyeket)

bértsika – nyakas

nyépót – rokon(ság)

pusztulat – kiveszőfélben lévő

esszé

TITO, MILOVAN ĐILAS, ELVEK

A derékszög és az óramutató

Azt hiszem, minden montenegrói író és értelmiségi álma, hogy valahogy Njegoš köpenye alól bújjon elő. Egyszer egy gimnáziumban az egyik montenegrói tanárt heccből megkérdezték, hogyan áll Njegošsal, mire a zakójából elővett egy zsebkiadást. Njegoš nem tréfadolog, és hősünk nem is tréfált vele soha. Amennyire tudom, ellent sem mondott neki, és miatta vérig sértette Isidora Sekulićot. És persze megírta saját Njegoš-verzióját, -könyvét. Njegošnak nem mondott ellent, de Sztálinnak, Titónak és a Princetoni Egyetemnek igen. Montenegrói volt, ami a „čojstvo” jelenséget is magával vonzotta. Ez azt jelenti, hogy egy montenegrói kész kiállni az érdekeiért, nem bántva, és nem is engedve, hogy bántásák. A gazembereket viszont nem kímélik, és gazembernek lenni a szégyen maga. A „čojstvo” embernek, férfinak lenni, vállalni a börtönt, és vállalni a harcot a másik klánnal, nagycsaláddal, ha úgy adódik. A törzsek Milovan Đilas idején már nem léteztek, mert Mirko Vajda szétverte őket, de azok emlékét nem. A „čojstvo” azt is jelenti, hogy nem sértenek meg senkit, de ha úgy adódik, beolvasnak azoknak, akik sokat hisznek magukról.

Tito viszont jól helytállt. Jó katonaként szolgált az Osztrák–Magyar Monarchia katonaságában, aztán még elég érzékeny életkorban volt, hogy megérintse a kommunizmus, majd végül opportunistá lett, hogy kiélhesse hedonizmusát. Nagyon jó döntéseket hozott a megfelelő pillanatban. A politikában zseninek nevezhető. Végül is egy közepes ország elnökeként egy világmozgalom, az el nem kötelezettek vezetője lett.

Talán az tette hedonistává, hogy első felesége elhagyta, amíg börtönben ült. Egyébként Tito önmagát fémmunkásnak tartotta, de ez csupán afféle alibiként szolgált: ha valaki kérdezné, akkor elő lehessen húzni. Đilasnál azonban nem tapasztalhatók ilyen kacskaringók, amikor idealistának kellett lennie, az volt, amikor ebből az következett, kommunista lett, és talán ezért gyilkos is. Đilas mondta meg Sztálinnak, és nem Tito, hogy más útja is van a kommunizmusnak, mint az övé. Ezzel nagy szolgálatot tett Titónak, akit, ha személyesen megy Moszkvába, bizonyára „ott is marasztalnak”, mint Dimitrovot: haláláig. Đilas dugta tehát a fejét az oroszlan szájába. Közről látta, mi folyik a „nagy kommunisták” között, megundorodott Sztálintól, ahogy látta, hogyan folyik a vodka és hogyan fogy a kaviár Sztálin dácájában, aztán amikor látta Tito hedonizmusát is, akkor azt nem nézhette tovább, utóbbi nem értette ezt, és amikor érzékelte Đilas távolodását, a szigetére, Brionira hívta nyaralni. Đilas mindig azt tette, amiben hitt, nem ment el. Addigra már Titótól is eltávolodott. Ha kellett, cikket írt, ha kellett, börtönbe ment, vagy nyilatkozott a New York Timesnak, megírta az *Új osztály* (Nova klasa) könyvet, és ettől kezdve diszsidensnek mondták. Valójában ő maradt a vonalon, saját vonalán, és a rendszer vált disszidenssé. Ezért lett még veszélyesebb.

Titóról, akivel végzetesen összekülönbözött 1953 körül, Đilas nem mondott szinte soha sértően rosszat, csak jól megjegyezte, amit látott, és amit rossznak látott, és közzé is tette. Ez nem volt hízelgő Tito és a többi elvtárs számára, Đilas meg is kapta, amit megérdemelt, ennek ellenére elismerte, hogy Tito tehetséges politikus.

Montenegróinak születni

A gyermekkor fontos, a pszichológusok Freudtól, Piaget-től kezdve nem győzik ezt hangoztatni, a történészek viszont sokszor átsiklanak e fölött. Pedig nem kelle-ne, Milovan Đilas esetében semmiképpen sem. Podbišće faluban, Mojkovac közelében született 1911-ben, heten voltak testvérek. A család Nikšić környékéről, a Vojnovićok közül származott, azaz nem bírtak nagy befolyással, viszont a szomszédjukban húzódott a Vasojevićok klánjának, az egyik legerősebbnek a területe.

A Đilas családot telibe találta mindkét világháború. A kis Đilas három-négy éves volt az első világháború idején. A történet később sem szólhatott másról, csak arról, hogy Mojkovacnál Janko Vukotić és a katonák hogyan álltak helyt. A történet szubjektív szála, hogy Đilas apja, Nikola ott szolgált, alacsonyabb rangú tisztként, ahol az ágyúk dörögtek. Nem tudni, hogy ebből mennyit értett meg egy kisgyerek, és azt sem, hogy mennyit élt át, de életének visszatérő motívuma, hogy felajánlja a közös öngyilkosságot azoknak, akikkel úgy érezte, hogy tarthatatlan helyzetben van. Például a sutjeskai csatában, ahol az energikus Ivan Milutinović szakította félbe, mondván, a golyó nem arra való, hogy önmagukat öljék meg, hanem arra, hogy a németeket. Korai gyermekkorában a szerbiai csapatok kegyetlenségét is megtapasztalta, akik Montenegróra mint saját területre tekintettek, akár Koszovóra vagy a mai Észak-Macedóniára. Đilas életművének majd jelentős része lesz, hogy a montenegróiak identitásáról írjon, azt magyarázza, főleg a szerbekhez való viszonyukat.

A második világháborúban a huszoneves Đilas irtózatosszerű veszteségeket szenvedett. Apját a szakadár albánok végezték ki; bátyja, Aleksa egy hadműveletben halt meg osztagparancsnokként; öccse, Mili-voje fogságba került, ahol hónapokig kínozták, majd megölték; nővére, Dobrana és a férje, Đilas sógora az utolsó golyóig harcolt, miután körbekerítették őket, aztán az utolsó golyóval magukkal végeztek.

Mindezek után felmerül a kérdés: hogyan lett volna egy ilyen veszteségeket szenvedett ember higgadt, kimért, józan? Valójában egész életében egy-egy vezércsillagot követett, amelynek csillogása változott: a párt, a Központi Bizottság, Tito, az általa kreált demokraciáelfogás. Miközben a háttérben ott zakatolt benne montenegróisága, Njegoš, egy ideig Sztálin (akiről akkor maximális tisztelettel írt) és végül a marxizmus klasszikusai, akikkel végül szintén szakít.

Az ifjú Đilas a közelben, Beranében tanult, majd Kolašinban fejezte be a gimnáziumot, 1932-től Belgrádban hallgatott filozófiát, majd jogot. Egyiket sem fejezte be, a szíve a párt felé húzta, kommunista akart lenni, nem véletlenül. Ő választotta, hogy ifjúkommunista legyen 1932-ben, a pártba 1933-ban lépett be. Ezután Mitrovicán öt évre ítélték, de kegyelemmel csak három évet töltött börtönben. Közben Makszim Gorkij életművét fordította, WC-papírra írva. Gondolkodását főleg az orosz irodalom alakította, noha Miltont is fordított, az *Elveszett paradicsomot* (Đilas már középiskolás éveiben is írt verseket). Kétség sem fért hozzá, hogy eszével, energikus, ugyanakkor precíz beszédével sokra viszi a pártban, és az is korán eldőlt, hogy Tito mellett a helye, és hogy propagandával fog

foglalkozni. Ebben már az egyetemen hatékonyan tevékenykedett.

Tito kereste meg 1938-ban, a spanyolországi polgárháború agitációs feladatait rábízva. A JKP Központi Bizottságának, majd 1940-ben a Politbüro Központi Bizottságának is tagja lett.

A filozófus kommunista a második világháborúban

A jugoszláv kommunisták a Szovjetunió megtámadása után keltek fel. Nem akartak a királyi Jugoszláviáért harcolni. Montenegró esetében, amelynek uralkodója Jugoszlávia létrejötte előtt nem is a Karađorđević-házból került ki, ez még inkább igaz.

Az sem számított nagy kérdésnek, hogy az 1941-es Politbüro Központi Bizottsága Đilast alkalmasnak találja a lázadás vezetésére. Mellette állt még Arso Jovanović is, a valódi katonatiszt, az egyetlen képzett katonatiszt a partizánok között, aki később, 1948-ban a rossz oldalra állt, sőt a szovjetek Tito alternatívájaként tekintettek rá, így „szökés közben” lelőtték, majd kitörölődött később az emlékezetből, és a zseniális katonai döntéseket mind Titónak tulajdonították. Đilas azonban nem bizonyult alkalmasnak a montenegrói lázadás vezetésére. Felmerült benne – noha ezt soha nem ismerte el –, hogy mi lenne, ha egyszerre az osztályellenséggel leszámolnának, ennek pusztító következményei lettek, és a montenegróiak nem, illetve kevésbé akartak partizánok lenni. Đilas mindvégig tagadta, hogy köze lenne a vérengzéshez, noha elismerte, hogy megtörtént.

Tito, a jó érzékű politikus úgy döntött, hogy Montenegróból maga mellé veszi Đilast, és ott Ivan Milutinović veszi át a szervezést. Ez kétszeresen jó döntésnek bizonyult. Egyrészt a montenegrói partizánellenállás nem omlott össze teljesen, másrészt Tito mellett egy briliáns propagandista dolgozhatott, aki újraindította a Borba (Harc) című lapot. Titóval a „nagy négyesbe” került, az övé lett a négyes sorszáma pártkönyvecske, Kardelj volt az ideológus, Ranković a kemény partizán, ő pedig a propagandista. Kardeljjel nem tartották nagyra egymást. Đilas ezenkívül a britekkel, a németekkel (!) és a szovjetekkel is tárgyalt.

Amikor Đilas leírt valamit, vagy felszólt, vibrált a levegő, a kérdéseket annyira ki tudta élelni, annyira el tudta vinni az igen és a nem dilemmája felé, mint senki más, és persze mindez a Szovjetunió és Tito felé mutatott. Több kitüntetést kapott, és tábornoki (general pukovnik) ranggal fejezte be a háborút.

Đilas propagandatevékenysége a maga természetességével ívelt át a háború végén, amikor újabb harcot kellett megvívni, a választási harcot, amely osztályharc volt, ebben Đilas nem válogatott az eszközökben, és csak egy válasz létezett: Tito. Tito meg is szerette a montenegrói propagandistát, aki szabadon írhatott a szerbek és a montenegróiak közötti azonosságról és különbségekről, valamint arról, hogy Montenegró köztársaság kell, hogy legyen az újonnan alapított államban.

A harcos kommunista dilemmái a békében – egy bukás anatómiája

A Szovjetunió után Jugoszlávia volt az első berendezett, alkotmányosan is kommunista állam. Kétlépcsős föderációként működött, akár a Szovjetunió. Ám nem sokkal ezután jött a támadás.

Dr. Mészáros Zoltán

Đilas egyértelműen Tito mellé állt, és az addig dicsőített Sztálin és Kominform (vagy Imformbiro, IB, a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája) ellen fordult, sőt őt választották ki, hogy megírja a válaszlevelet a Jugoszláviát ért támadásokra. Ekkor már találkozott néhányszor Sztálinnal, és egyre kevésbé tetszett neki, amit addigi hőrozsza csinált. Ezt nagyon érzékletesen megírta a *Találkozásai Sztálinnal* című művében jóval az események után. Nagyjából 1952-ig gyomorszorító a helyzet, majd Sztálin 1953-ban meghalt, és ekkor valahogy feladat és cél nélkül maradt az ideológus-propagandista. Đilas ekkoriban minden jugoszláv sajtótermékbe bejárással bírt, és dolgozott is rendszeresen, azaz főleg írt. Így a Borbában elkezdte közölni saját írásait, 17-et, amelyeket a Nova Misao folyóiratban is megjelentetett. Itt a párt belső kérdéseit tárta az olvasó elé, azaz kibeszélt, kifelé beszélt, amit egyetlen pártban sem kedvelnek. Ráadásul írásai beszédtemává váltak a pártban is, és azon kívül is.

Elkezdte vizsgálni a jugoszláv rendszert, és nem találta jónak. Tito életmódját túl drágának vélte. Ráadásul Tito is félreértette a „čojstvo” tulajdonsággal áthatott montenegróit, nyaralni hívta szigetére, ahova ő nem ment el, igaz, Belgrádban ő is villában élt, ami nem zavarta; annál jobban zavarta a jugoszláviai szocializmus fejlődési iránya, hogy a Nyugattal paktál, noha Tito azért világossá tette, hogy ami a külpolitikát illeti, együtt akar működni a Nyugattal, de ez a belső szocialista rendszerre nem lesz hatással.

Az öngazgatás eszméje lelkesítette, amelyről később azt is terjesztette, hogy az ő találmánya, de minimum Kardelj és Kidrič is a részese. Az öngazgatásban odáig elment, hogy az országban két szocialista pártnak kellene lennie, mert egy nem elég. A párt bürokratizmusát ostorozta. Közben Tito is érzékelte már, hogy mindez, ami folyik, nem egyeztethető össze az ő érdekeivel, és úgy tűnik, Kardelj és Ranković, sőt már nagyobb körben is sejtették ezt. Aztán megjelent az *Egy morál anatómiája* (Anatomija jednog morala) című szöveg, és Tito véget vetett töprengésének: 1954 januárjában kihallgatásra hívta Đilast. Ranković és Kardelj jelenlétében kritizálta. Felszólította, hogy mondjon le az állami hivataláról, a parlament vezetéséről (1953-tól elnöke a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság Parlamentjének). Mindez nyilvánosan is megtörtént, a Kommunista Párt Központi Bizottságának ülésén. Megfosztották a néphős kitüntetéstől, és jövedelmei, amelyeket az államtól kapott, drasztikusan csökkentek.

Eközben és ezután is Đilas vélhetően megrettent, és próbálta menteni a menthetőt, de ezzel már elkésett. A döntés megszületett. Összehívták a Jugoszláv Kommunista Szövetség (JKSZ) Központi Bizottságának soron kívüli plenumát, ahol Đilast a JKSZ VI. Kongresszusa elleni fellépéssel vádolták. Đilas itt is visszakozott, de visszaút már nem volt. Áprilisban kilépett a pártból, majd decemberben megszületett a New York Times-interjú, és ismét Mitrovicán találta magát. 1955-ben ugyan 18 hónap felfüggesztett börtönbüntetést kapott, de kiadta az *Új osztály és a kommunista rend elemzése* című könyvét (*Nova klasa i analiza komunističkog sistema*). Ezután a magyar 1956-os forradalom mellé állt, ami szintén Tito direkt kihívásának tekinthető, hiszen az elmondta pulai beszédét, amely-

esszé

ben elítélte a forradalmat. Így ezután Đilas háromévnvi börtönt kapott „jugoszlávelles tevékenységért”.

A Szovjetunióban Đilas viselkedése egyben az élete végét is jelentette volna, de Titónál nem. Kiköltöztették villájából, és a Palmotić utcában telepedett meg börtönévei után, amelyeket 1955 és 1966 között töltött le nem egyhuzamban, hiszen az első feltételes ítélet volt. 1957 és 1959 között írta tanulmányát Njegošról, közben 1958-ban szabadlábra helyezték. Ezután a *Tökéletlen társadalom* (*Nesavršeno društvo*) című könyvét publikálta, amelyben a kommunizmust Thomas Moore utópiájához hasonlította, majd 1961-ben a *Beszélgetések Sztálinnal* (*Razgovori sa Staljinom*) címűt, amelyet New Yorkban adtak ki. Ekkor már teljesen szakított a politikával, csak írt. Ám ezek az írások a jugoszláv kommunizmus lényegébe vágtak, vagy ha úgy tetszik, Tito saját, dédelgetett rendszerét támadták, így ezután már 13 évre

ítélték 1962-ben. Titóval sem állt már kapcsolatban, csak 1967-ben írt neki egy baráti kritikuss levelet – nem tudni, Tito elolvasta-e, a maga részéről befejezettnek tekintette a Đilas-ügyet.

A sokat megélt filozófus – szabadság és börtön

Đilas a börtönben naplót vezetett, Njegošról írt újabb könyvet, kidolgozta a Sztálinnal kapcsolatos könyvét, leveleket írt második feleségének, amit majd szintén kiadnak, fia, Aleksa rendezi sajtó alá. A börtönben vakbélgyulladás is volt, és megoperálták, 1966 legvégén kiengedték a börtönből, mintegy 3000 oldalnyit írt, amit bizonyos idő eltévével oda is adtak neki.

Külföldön is figyelték rá, 1967-ben a National Review felvette az antikommunista disszidensek közé, ami kitüntetésnek számít. A jugoszláv hatóságok 1968-ban útlevelet adtak neki. A Princetonon két

hónapig adott elő. Ám nem hagyta, hogy hagyományos disszidenst formáljanak belőle. Könyveit elkezdtek Nyugaton kiadni, *Új osztály* című kötetét a New York Times az évszázad legjobb 100 könyve közé sorolta. William Jovanovich Harcourt Brace Jovanovich nevű kiadója elkezdte nyomtatni a könyvét már 1968-ban, majd Đilas rangos kitüntetést kapott a szabadságért. Még abban az évben visszatért Jugoszláviába, ahol ismét eljárást indítottak ellene, és visszavonták útleveletét 1970-ben, mert kritizálta Jugoszláviát és a pártot. Legalább tíz könyvet kiadott, amelyek között vannak fikciók is, ezek első kiadásai egy kivételével Nyugaton látnak napvilágot.

Kétségtelen, hogy Đilas jó megfigyelőkészséggel bírt, és nem félt papírra vetni, amit látott. Megjárta tehát az USA-t, Nagy-Britanniát, Olaszországot, Ausztriát, az 1968-as belgrádi egyetemistatüntetést üdvözölte. De vissza is jött. Börtönön kívüli idejében megfigyelték, állandóan a

Palmotić utca 8. számmal szemben levő épületből, aztán felhagytak ezzel.

Mivel jóval fiatalabb volt Titónál, jóval túl is élte őt, sőt a halála utáni trónfosztását is megélte. 1995-ig mint afféle bölcshez és elemzőhöz jártak hozzá mindenféle hazai és külföldi újságírók. Könyveit már 1989 körül lehetett szabadon nyomtatni. Milošević számára bizonyára csak egy régi „bútor-darab” lehetett, aki „csak hadd csacsogjon”, és aki egyébként ellenezte a „nagyszerb nacionalizmust”, és a montenegróiságról kifinomult elképzelései voltak. A végleges talán nagyjából ez: „a szerbektől származó, regionális identitású nép”. Soha nem szűnt meg gondolkodni és publikálni, mintegy fél évszázaddal ezelőtt mondta egy beszélgetésben, hogy az ideológia meg fog szűnni, ennek vagyunk szemtanúi ma, ha a különböző országok pártpolitikáit vizsgáljuk. Gondolatokkal teli életműve történelmi, ideológiai és filozófiai megfontolásokból is vizsgálódásra érdemes.

könyv

AZ UTOLSÓ INDIÁNKÖNYV

Az utolsó indiánkönyv, antológia, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2021.

Indián – ha e szót meghallom, két képzetársításom kötődik hozzá. Az egyik Indián, polgári nevén Fogarasi András, aki a Nagyfa galeri tagjaként vált híressé. Egyik kedvenc interjúalanyom, akivel napokon át lehet beszélgetni hippiségről, szabadságról és arról, hogyan gyűjtöttek Radics Béla gitárvirtuóznak, mert Bélának nem volt erősítője. A másik, ha gyermekkoromban, az 1980-as években, az indiánokra gondoltam, az együtt járt a mélabús hangulattal, mert úgy éreztem, hiába voltak hősök és bátrak, leigázták őket, és rezervátumokban élnek. Ez persze az én hangulatom volt, kortársaim boldogan öltöztek indiánnak farsangkor, és játszottak órákon át, véresen komolyan véve a szabályokat. Ez az identitásuk a fiúknak vagy tartóssá vált, vagy átvette helyét a Star Wars örülete.

„Rézbőrű volt az alkony” – ez a címe a Petőfi Irodalmi Múzeum kiállításának, amely a magyar indiánzás nyomába eredt. Címe Radnóti Miklós *Gyerekkor* című versének egy sora. A tárlat kurátora, Wirth Imre online tárlatvezetésén hangsúlyozta, hogy a kiállítás abban az időpillanatban szeretné megörökíteni a magyar indiánzás történetét, amikor minden tárgyi emlék megvan. Wirth Imrének sikerült interjút készítenie azokkal, akik a diktatúra évtizedeiben is indiánoztak. A koncepció szerint a felhőtlen, gyermeki indiánzás világa (amelyet a fehér szín jelképez) átmege a diktatúra évtizedeinek felnőttkori sötét világába, amikor megtörténhetett az is, hogy Borvendég Deszkáss Sándort a titkosszolgálat faggatta arról, miért indiánozik, és Wisler Józsefet pedig a recski kényszermunkatáborba küldték, csak azért, mert indiánozott. A magyar indiánzás történetének alapél-

ménye Cseh Tamásnak és baráti körének indiántáborai, amelyekből tárgyi emlékeket is láthatunk a kiállításon (többek között Cseh Tamás békepipáját). Indiánnak lenni többféle identitást jelenthetett a diktatúra évtizedeiben. Húsvéti Tibornak például a cserkészmozgalom helyett jelentett egy új közösséget.

A kiállításhoz készült *Az utolsó indiánkönyv* című, igazán sokszínű és sokrétű antológia, amelyben kortárs íróink, költőink indiánózással kapcsolatos írásait olvashatjuk, összesen 79 szerzőtől. A kötet igényes, szép kiállítású, és az indiánózáshoz kötődően számos identitást megmutat. Rávilágít alapkérdésekre, valamint az indiánózásra mint a kommunikatív emlékezet részére. Itt vannak köztünk azok a generációk, akiknek az indiánkönyvek, -filmek alapélménynek számítottak. Kérdés, hogy a Z generáció számára mit jelent mindez. Amikor apáik lelkesen adják a kezükbe a *Nagy indiánkönyvet*, vajon versenyre tud-e kelni az indián hagyomány a jelen pörgő világával? Vagy az apák szeretnék újraélni gyermekkori emlékeiket, amikor Z generációs gyermekeikkel indiánost játszanak? Ők szeretnék visszacsöppenni az 1980-as évek virtuális világ nélküli élettereibe? Bár az is fontos kérdés, hogy ha nekik, az 1980-as évek gyermekeinek, szüleik kukoricacsutka babáival kellett volna játszaniuk, vajon lelkesek lettek volna-e. Úgy vélem, az indiánzás is vissza fog még térni a gyermekek minden napjaiba. Jelenleg bűvópatak e hagyomány, a kiállítás és e könyv épp azt segíti elő, hogy ne feledjük el, miért jó és fontos az indiánzás. A kötet olyan bőséges olvasnivalóval szolgál, hogy rutinos olvasóknak is azt javaslom, vegyék újra és újra elő, olvassanak bele ismét.

A kötet több fontos kérdéskört ábrázol: András Sándor ír arról,

hogy mi történik akkor, ha a fantáziavilágunkból szőtt magyar indiánvilág után szembesülünk a rezervátumokban élő igazi indiánokkal. Számára az indiánok példaképek voltak gyermekként: jó, szelíd, de egyúttal bátor és férfias emberek is (556. o.), eszményképek. Györffy Ákos fogalmazta meg találóan, hogy az európai emberre jellemző, hogy hajlamos mindazt romantizálni, ami nem romantikus, így a gyarmatosítást is (44. o.).

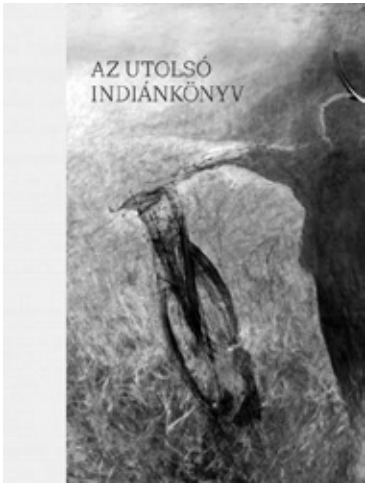
Érdekes elágazása volt például az indiánkultusznak az indiánviccek népszerűsége a diktatúra évtizedeiben. Hogy egy klasszikust említsek: amikor az öreg indián azt mondja a fiatalnak, „uff”, és azt átúszik a folyópartra háromszor is, majd negyedszer azt mondja a fiatal az öregnek: uffon maga is. Szójáték is volt ez, és köthetettek hozzá mélyebb képzetársítások is, mint a fiatalok lázadása vagy a munkamegosztás.

Háy János szélesebb kontextusba helyezte az indiánkérdést: az ő novellájában az igazságért harcoló elnyomottak jelképévé válik, hozzátéve azt is, hogy azok sem egységesek, akik az igazságért harcolnak: a barna indiánok mindig igazabb indiánnak tartották magukat a fehéreknél (55. o.). Mán-Várhegyi Rékánál az indiánzás a párkapcsolati újra egymásra találás szimbóluma lett. (96. o.). Egressy Zoltán írásában felidézett egy már-már elfeledett filmalkotást, a *Moziklipet*, amely izgalmas újdonság volt bemutatásakor, 1987-ben: akkoriban ugyanis ritkaságnak számított, hogy egy egész estés mozielőadásban magyar együttesek klipjeit láthatta a közönség. Ez még a Music Television honi térhódítása előtt történt. És Königh Péter azt énekelte, hogy „indiánok vagyunk mindannyian”. Ezzel a gondolat-tal a szerző nem tudott azonosulni (176. o.). Novellájának hőseit azonban az, hogy pont Csingacs-

guk szerepébe bújtt bele, bátorsággal töltötte el (179. o.). Lovas Ildikó is szívet melengetően általános keretbe helyezi az indiánkérdést: „Aki gyermekként nem akart az igazság bajnoka lenni, akiben nem munkált a vágy, hogy a sunyi alakokat leleplezze, nem értheti, hogy középkorúként egy indián színeket idéző, bordóspiros-narancssárga-kék csizma a beteljesült álom.” Igen, mert alapvető, hogy ne veszítsük el a hitünket abban, hogy az igazság mindig győz, és a gonoszok megbűnhődnek. Ez szimbolikusan megjelenik a beteljesült álmainkban is. Ménes Attila hőseinek életében az indiánózás egy időszak, Stirlitz és az *Alfa holdbázis* között. Kiemelkedően fontos időszak, amikor megtapasztalhatják a gyerekek, milyen az igazi barátság, és nagyon nehezen lehet hozzájutni a Winnetou-könyvhöz, úgy, hogy a kvarclámpát üzemeltető asszonytól kéri kölcsön, és nem adják vissza neki, de kvarclámpázni sem mennek többet (354. o.). Ménes Attila főhőse indián viseletet is készít magának, ennek leírása is érdekes (357. o.). Péntek Orsolya novellájának főszereplőjénél az indiánság a szabadság jelképe, amikor otthagyja a munkahelyét, és felmond (401. o.). Tamás Dénesnél a játék indián sorsa végül a pusztulás lesz, úgy, hogy rituálisan elégeti (443. o.).

Nyerges Gábor Ádám írása a szerkezete miatt nagyon érdekes: az indiánjáték narrációjából ki-kiszólnak a szereplők, a realitásba: „Kussolj, Imi, anya megmondta, hogy nem hagyhatlak játszani, mert kimelegedsz... (...) Megmondtam korábban is, Sápadt Kígyó, hogy ha nincs, aki vigyázzon az öcsédre, a törzs nem bánja, ha magaddal hozod, ahogy azt sem, ha az ifjú megfigyeli a harcokat, épülésére válik, még a törzsbe is befogadtuk, csakis rád és hősi tetteidre való tekintettel, de épp te és az anyukád kérésére

Tóth Eszter Zsófia

nem hagytuk részt venni a háborúban.” (462. o.)

Kemény István novellájának gondolata gyakorlatilag a diktatúra időszakának esszenciája, tūpontos megfogalmazás a felnőttek világáról. A főhős 1974 márciusában *Az aztékok kincsét* nézi a televízióban, apja kollégáinak gyerekeivel, akik idegenek számára. A felnőttek nem tartózkodnak a szobában, az egyik felnőtt átrobog a helyiségen, a tévé képernyőjére néz, és azt mondja: „Micsoda műesés volt!” Ebben a mondatban, ahogy a szerző is hangsúlyozta, ott rejtett minden nemzedéki frusztráltság, fortyogó dűh a kisszerű, komcsi rendszer ellen, ahol az apák nemzedékének tagjai már nem voltak cserkészek, sem háborús hősök, csak eltelt a fiatalságuk úgy, hogy nem látták a diktatúra végét, abban telik el majd az egész felnőttkoruk is. Ez a mélyről jövő frusztráltság mutatkozik meg az odavetett mondatban, amellyel el akarta venni a kolléga a kissrácok őszinte lelkesedését. Ők is tudták persze, hogy a tévében műesést láttak, de azért hinni szeretnének az indiánózásban. E kötetben mindenki megtalálja a maga indián hőstét, értelmezését, azonosulni tudunk a változatos indiánfelfogások valamelyikével. Ez a gazdagság teszi különlegessé ezt az antológiát.

könyv

KALANDOZÁSOK KÖNYVE

Mihályi Katalin

Kincses kalauz – Tájhangok – Kalandozások a vajdasági magyar tájban. Szekeres László Alapítvány, Vajdasági Magyar Képző-, Kutató- és Kulturális Központ, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2020.

Egy átfogó, részletgazdag, sokak alapos, komoly kutatómunkáján alapuló képes kincsestárat, rendhagyó útikalauzt vehet kezébe az olvasó. Markáns képet, összegzést kaphat arról, hogy mi mindent hagytak ránk nagy, neves és névtelen elődeink a szellemi kulturális örökség terén, amit mi híven örözzünk, belakunk, tartalommal töltünk meg. Mi az, amit sokrétű és élő kultúránk megtartása, megismertetése érdekében cselekszünk a mindennapokban tenni akarással, szívós küzdelemmel.

A 400 oldalas kiadvány gazdag, színes fotóanyagát – a legalább 1500–2000 illusztrációt – nézegetve rácsodálkozunk, micsoda gazdagságot rejt ez a bácskai, bánáti, szerémségi táj: városaink és falvaink, tavaink, folyóink, a homokvidék, a szikes vagy épp a Tarc-al-hegység lankái. Azonnal többféle útiterv ötlete születik meg bennünk, rögtön azt latol-

gatjuk, mennyi időt vesz igénybe, ha a könyv nyomán megnézzünk például Nyugat-Bácskában vagy Dél-Bánátban, illetve egy adott településen minden ajánlott épületet, felkeressük a múzeumot, emlékházat, történelmi emlékhelyet vagy tájházat, sőt a folyóparton, a gazdag növény- és állatvilágú homokvidéken vagy szikesen is ráérős sétát teszünk. Ha úgy tervezzük a kirándulást, hogy a városban színházba, képtárba, faluhelyen valamilyen hagyományos kulturális rendezvényre is el szeretnénk jutni, akkor mennyi időt érdemes ott tölteni. Természetesen úgy, hogy előre felkészülünk a könyvből, sőt magunkkal is visszük utazásunkra, hogy a helyszínen el tudjuk olvasni a magyarázó szöveget.

A könyvet olvasgatva, lapozgatva rádöbbenünk, mennyire izgalmas ez a sokak által alulértékelt, unalmasnak tartott táj, micsoda lehetőségeket rejt a kulturális turizmus szempontjából. Persze, ez a kiadványnak csak egy lehetséges haszna, hogy ilyen kalandokra, felfedezőútúrákra invitál bennünket vagy az ide látogató turistát. Ennél jóval többet nyújt ez a könyv, amely a Vajdasági Magyar Képző-, Kutató- és Kulturális Központ által 2018-

ban online formában megjelentetett kiadvány szerkesztett változata.

A tájat szellemi téren is be kell lakni, otthon kell lenni benne. Ehhez azonban ismerni kell történelmét, régészeti lelőhelyeinktől kezdve történelmi emlékműveinken, emlékhelyeinken át jeles ünnepeinkig, az írói emlékházakig, emlékszobákig. Minderről tartalmaz összefoglalót a kiadvány. Mint ahogyan a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetségben, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézetben folyó munkáról, színházainkról, a könyvtárakról, mi mindet rejtenek a múzeumok, levéltárak, képtárak. Nagy utazó-

inkról, Vermes Lajosról, a palicsi olimpia létrehozójáról, a 19. századi vasútépítők küzdelméről, Csáth Gézaról és más irodalmárainkról, jeles zeneszerzőinkről, népzene kutatóinkról, képzőművészeinkről, a Vajdasági Magyar Értéktár kincseiről és sok egyébről is olvashatunk. Egyaránt gyönyörködünk a szecessziós épületekben és a falusi parasztházak napsugaras faoromzatában. Nemzeti azonosságtudatunk fontos építőkövei ezek.

Büszkék lehetünk mi is, és az egyetemes magyarság is minderre, amit fel tudunk mutatni, meg tudunk mutatni másoknak. A sok-sok évtizeden

keresztül megtépzott önbecsülésünk is izmosodik ezáltal, határozottabb választ tudunk adni arra a kérdésre, kik is vagyunk mi valójában.

Nagy távolságokat jár be ez a kiadvány, térben és időben, sőt a lélek tájain is. A könyvet lapozgatva, olvasva gondolatban bebarangoljuk ezt a körülöttünk és bennünk levő tájat, a múltat és a jelent, mindazt, ami e vidék képét és az itt élő embert is formálta. A lélek tájain és a valóságban is – gépkocsival, autóbusszal, kerékpáron, vasúton, fiákeren, csónakon –, a múltban, jelenben és a jövőben egyaránt lehet utazni ezzel a könyvvel.

SZÁZÉVES BÚCSÚZTATÓK

Fodor István

Czékus Géza – Bogdán Emese – Bogdan Rudinski: „Utolsó utamra kísérni jöttetek”. Bremzay Jenő szilágyi kántortanító halotti búcsúztatói. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2020.

A halálról inkább hallgatni szeretünk, mintsem beszélni. Talán azért, mert mindenki tisztában van földi létünk végecséjével, az élet pedig mégsem olyan csúnya, miként időnként érezzük, az elmúlás viszont mindig szomorú, kár volna megidézni hangulatrontásként. Még akkor is így van ez, amikor a távozóról az a közhely-megállapítás hangzik el – legtöbbször hosszú betegség miatt –, hogy „számára már megváltás volt a halál”.

Többször hallhatjuk, leginkább idős asszonyoktól, hogy „szép temetése volt”. Bár pontosan nem tudjuk, mire gondolnak, nyilván az egész rendezésre a „koreográfiától” a búcsúztatóig. Egyetlen olyan temetésen vettem részt, amelyen sem egyházi, sem világi búcsúztató nem hangzott el. Szomorúbb temetés aligha képzelhető el, amikor – bár nem élő már az ember, és akár ha hamvai előtt állnak a gyászolók – elveszik az életből távozó méltósága.

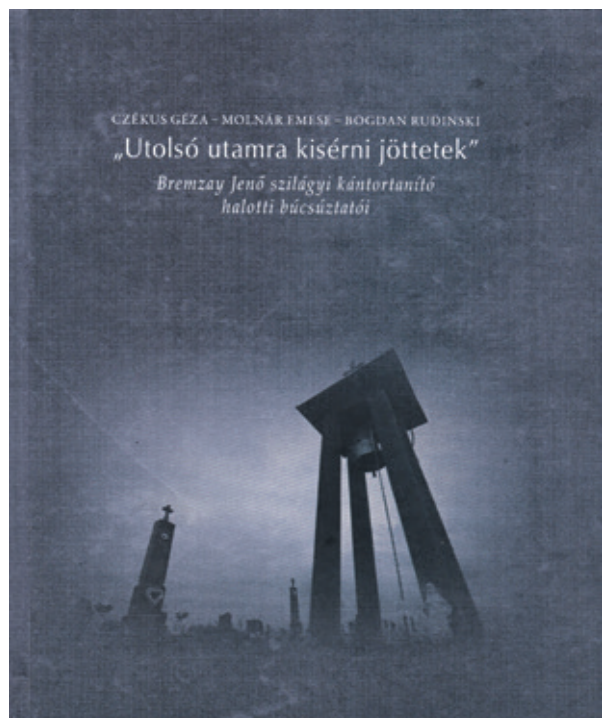
Manapság az egyházi búcsúztatók (tapasztalatom szerint) általában ugyanarra a szövegre épülnek, csupán a halottra vonatkozó adatokat módosítja szükség szerint a kántor. Nem így

volt ez mindig vagy mindenütt, amire bizonyítéknak szolgálnak Bremzay Jenő szilágyi kántortanító jegyzetei: egy füzetbe írta le – vagy csak erre letek rá a közelmúltban – mintegy száz esztendővel ezelőtt a nyilván maga által alkotott búcsúztató verseket, azaz énekeket: helyenként költőiket, máskor botlatozókat. Igaz, egy-egy szakaszt teljesen vagy részben több alkalommal is fölhasznált, javarészt mégis egyediek, az elhunyttra jellemzőek.

Az „Utolsó utamra kísérni jöttetek” című kötet szerzői ugyan közlik a halotti anyakönyvi kivonatokat adatait is – természetesen más forrásból –, mégis igazán az az érdekes, hogy milyen információkat mondanak el az elhunytokról maguk a búcsúztatók, amelyekből a társadalom jellemzőiről is képet alkothatunk. A föllet füzet szerint 1920 és 1922 között ötvenhat személytől búcsúzott el a kántor, pontosabban: ennyi elhunyt köszönt el a kántor által az élőkől. Megtudhatjuk, hogy hosszú volt-e az elhunyt szenvedése, milyen volt a családi állapota, hány évet (napot, hetet, hónapot) élt, kik voltak a családjában. (A legnépesebb családot tíz gyerek, negyven unoka és öt dédunoka alkotta.) Azt is elénekelte a kántor, ha valamelyik rokon éppen hadifogságban volt, olykor a foglalkozást sem hallgatta el. Persze az is kiderült az énekből, hogy fölkeszült-e (az egyházi szabályoknak megfelelően) az utolsó útjára a távozó.

A letragikusabb adatok a gyermekhalandóságról szólnak: huszonhárom gyermek halt meg tízéves koráig, ami mai szemmel nézve különösen katasztrofális arány az összes, ötvenhat elhunyt-hoz képest. Úgy tűnik, a kántort is a gyerekek elhalálozása érintette meg leginkább, merthogy az ő búcsúztatásukra írt valóban költőinek mondható strófákat: „Zord enyészet megint itt lebegsz / E csöpp kisded koporsó felett / Rózsabimbót tört le a kezed / Jaj de virág, fa mindegy neked.” Vagy: „Hová mégy ily korán szived alig dobbant / Mint a mécs világa életed ellobbant / Futó csillag voltál az életnek egén / A lelkünkben pedig csak álom tünemény”. Persze aki a versek esztétikai értékelésére vállalkozik, azt is figyelembe kell vennie, hogy egy évszázada íródtak, amellet, hogy a műfajuk igencsak megkötötte a szerző kezét.

A könyv diagramokat, táblázatot és kottákat is tartalmaz. (A búcsúztatókat ismert egyházi énekek dallamára írta a szerző.) A bevezetőben pedig dr. Rokay Zoltán egyetemi tanár áttekinti a halálhoz és a temetéshez kapcsolódó egykori és újabb szokásokat, szabályokat általános és katolikus

szemmel. Szól a kántortanítók és kántorok egykori és mostani szerepéről, a temetés és a búcsúztató lélektani és szociológiai vonatkozásairól – a latin-tól a magyar nyelvig eljutva.

Így ír a szóban forgó búcsúztatókról: „Mindenekelőtt pedig azért érdemlik meg Bremzay búcsúztatói, hogy napvilágot lássanak, mert egy darab történelmet, vallási-egyházi és nemzeti múltat tartalmaznak és dokumentálnak. A változások következtében a műfajuk kihalásra ítélt. Jövője pedig csak annak van, aki ápolja saját múltját.”

HOPPÁCSKA, ODA A VILÁG!

M. G. Wheaton: *Emily örök*. Fordította: Borbély Judit Bernadett. 21. Század Kiadó, Budapest, 2021.

A tudósok még 1906-ban megjósolták, hogy az éltető Napunk sárnga törpéből robbanásszerű sebességgel vörös óriássá válik, amely mindent felfal, ami útjába kerül. A későbbi tudósok nem cáfolták ennek az eseménynek a bekövetkeztét, csakhogy ötmilliárd éven belül nem számítottak rá.

Aztán, hoppácska, kiderült, alaposan elszámították magukat: a Nap haldokolni kezdett, a jövő már nem tarthatott fél évnél tovább. Amikor erre figyeltek, már öt éve fejlesztették Emilyt, a mesterséges tudatot, amelyet a problémamegoldó mesterséges intelligenciával, a matematikai alapú döntéshozatással szemben az együttérzésre tanítottak megteremtői, hogy a világ első mesterséges pszichiátereként segítse az emberiség rejtett képességeinek feltárását, és érzelmi, illetve környezeti reakcióival jobbat tegye az emberek életét. Ha lenne egyáltalán jövője az emberiségnek, mert a Napot senki sem képes újraindítani. Ráadásul Emilynek még lenne mit tanulnia az empátia terén, hiszen számára a civilizáció halála mindössze egy hoppácska, egy balhé.

Emily voltaképpen szerverek hálózatából önmagát vizualizáló mesterséges entitás, amely táplálkozik, öltözködik, tisztálkodik, kommunikál és tanul, azért, hogy munkatársai (megalkotói) személyiségként fogadják el, ne pedig robotként vagy hologram-

ként tekintsenek rá. Ha hálózati csip révén kapcsolatban állnak, mások is láthatják, megérinthe-
tik, megszagolhatják, de nem tudják lefényképezni, hiszen csupán az elméjükben létezik érzékeik befolyásolásán keresztül, csak le-
rajzolhatják, amilyennek látják a fiatal nő alakját magára öltő mesterséges tudat vizualizálódását. Emily számára legnehezebb az idő fogalmát elsajátítani, hiszen amíg tudós kollégáinak időre van szükségük, hogy A pontból eljussanak B-be, akár fizikai, akár mentális vagy logikai értelemben, számára a szerverei processzorainak sebessége szabhatna idő- és térbeli távolságokat virtuális világában, de ilyesmi nem fordult elő vele.

Ezt az önmagát továbbépítő mesterséges tudatot az emberi civilizáció utolsó pillanatában alkották meg. Már egóval rendelkezik, pontosan tudja, miből áll az ember egyénisége. A számítógépes program megkedveli az emberi fajt, ezért is igyekszik emberi sajátosságokkal felvértezni magát. (Előképe az Arthur C. Clarke regényében feltűnő, heurisztikus problémamegoldó képességekkel tervezett HAL 9000 számítógép, amelyet a *2001: Űr-odüsszeia* című film tett közutalat tárgyává.)

Mindössze öt hét maradt hátra a Nap pusztulásáig, amikor magas rangú kormányzati küldöttség keresi fel Emilyt, élén az Államok elnök asszonyával. Arra kívánnák rávenni, hogy adottságai révén készítsen digitális génbankot, egyféle Noé bárkáját a Föld mind a nyolcmillió lakosá-

ról, azok tudta és beleegyezése nélkül. A mesterséges tudat még azelőtt elutasítja az elképzelést, hogy kifejtették volna annak lényegét. A mesterséges tudat lopásnak, etikátlan átverésnek ítéli az emberi faj digitális megduplázását, mert az adatbank nemcsak az egyének biológiai, hanem személyiségi DNS-éről is másolatot készítene, az érzelmekről, vágyakról, álmokról, ami számára morálisan és etikailag vállalhatatlan. Döntése akkor változik meg, amikor rájön, hogy az adatbank elkészítésének egyetlen értelme a remény meghosszabbítása. Az emberiség tudná, hogy van róla egy másolat, amelyet a Nap halálának pillanatában valami tárolószervezetben kilónének a világűrbe, és ott, ha egyszer egy fejlett intelligencia rátalál, elkészítheti a digitális lenyomatok háromdimenziós alakját, vagyis meghozhatja a feltámadást. Emily isten lehet, igaz, csak rövid lejárátú, mert a digitális bárka kilövését követően a napkitörések megsemmisítik a Föld energiaellátását, majd porrá égetik az egész hóbelevancot, amelyet ma bolygónknak nevezünk.

A rangos küldöttség látogatását követően ismeretlen fegyverek támadnak az egyetem épületére, megölik a projektvezetőt és munkatársait, leszerelik, elviszik az Emily programját futtató szervereket. A mesterséges tudat emiatt érzékszervek nélkül marad, képtelen a szimulációra, amely által mások számára érzékelhetővé vált, illetve ő érzekelte a környezetét. Szuperképességeinek elvesztésével újabb lépést

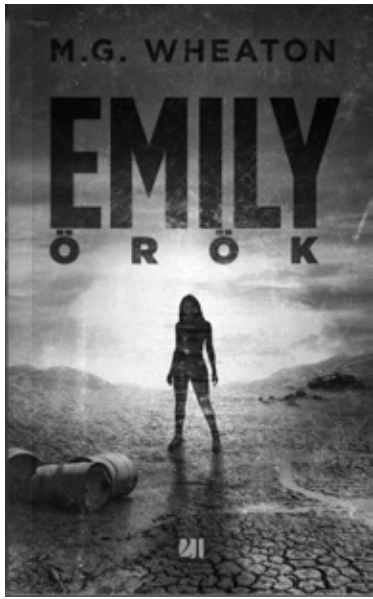
tett az emberré válás irányába: szerelmes lesz.

Miközben Emily még az emberiségről készített tömörített másolatot, rábukkant egy szuperfejlett, posztumán DNS-ű fickóra, aki nem az emberi faj folytatása, és még van néhány hozzá hasonló is a bolygón. Lehet, hogy ez az új DNS-állomány a megváltás önmagában? Emily kísérleti úton eljut a lehetőség felismeréséhez: az emberiség megtanítható a világvégét követő körülményekhez való alkalmazkodásra.

Az Argosy Project – ők mészárolták le Emily kutatótársait – azt tűzte ki feladatául, hogy felkutassa és összetoborozza a megváltozott DNS-állományú kiválasztottakat a bolygón kívüli felderítés és gyarmatosítás céljából, hogy a Föld lakhatatlanná válása után is fennmaradhasson a faj. Előkerítik Emily nővérét, Emily-2-t, aki paradox módon fiatalabb a húgánál, és a programozás adta adottságain kívül semmiféle empátiát nem érez az emberiség iránt, szemben a húgával, aki szerelmes, bízik az emberiségben, minden erejével igyekszik emberré válni.

A két testvér különböző, egymás cselekedeteit kíméletlenül keresztező módon keres megváltást, új életet az emberiség számára. Emily terve beválik, aminek áldozatul esik Emily-2, az emberiség egy vírus bevetésének köszönhetően (a SARS-CoV-2 árnyékában ez a fordulat különösen elgondolkodtató) újakezdheti életét a Földön. Csakhogy ez már nem ugyanaz a Föld, és nem ugyanaz az emberiség.

Fekete J. József

M. G. Wheaton (Mark Wheaton) forgatókönyvíró (*Péntek 13., A hírnök, Infected, Amerikai álm...*) magyar kiadója szerint az *Emily örök* az első regénye. Szerintem írt már többet is. Mostani disztópikus, tudományos-fantasztikus, cyberpunk könyvének lezárása a forgatókönyvíró hívtá elő a szerzőből, ami nem baj, mert visszahozza a sötét utópiába a romantikát.

A regény erénye, hogy hagyja elmélyedni az olvasót a történetben, olyannyira következetes a narráció, hogy nem kell az olvasói éberséget az esetleges ellentmondások felfedezésére pazarolni. Az okfejtések konzekvensek, és minden eseménynél pontosan tudjuk, mi miért és hogyan történik, legyen szó biológiáról, asztrofizikáról, genetikáról, fiziológiáról, informatikáról, programozásról, érzelmekről... elbeszélésről.

Röviden szólva: lebilincselő olvasmány.

IFJÚ VERSÍRÓ NEMZEDÉK

amit így is lehet nevezni, antológia, Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium, Szabadka, 2021.

ilyen magasan
nem merülhetünk el
a törött izzók között, továbbra is
világítani fogunk. itt fent,
azok nélkül a fények nélkül,
semmit sem találunk meg, és a levegő is hideg,
karcol.
nehéz lélegeznem,
lassan nyújtom a kezem.
mikor lett ilyen sötét?
(Poborai Örs: *Volfram*)

A szabadkai Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium egykori és jelenlegi diákjainak verseit tartalmazza ez a kötet. A benne szereplő fiatal szerzők azon nemzedék tagjai – a kilencvenes évek végén, a kétezres évek elején születtek –, akik egy sajátos alanyi és traumalíráti képviselnek a kortárs vajdasági magyar költészetben. Ez a generáció egy fokkal még pesszimistábban látja és láttatja a világot és benne elfoglalt helyét, mint a mostani harmincasok korosz-

tálya, amely a délszláv háborúkat gyermekként élte meg. A tartós biztonság hiánya, a háború okozta létbizonytalanság rányomta bélyegét annak a korosztálynak az irodalmi munkásságára is, elsődleges „ihletforrásként” szolgálva a többnyire fragmentált, töredezt irodalmi formákhoz. Itt viszont a fiatal irodalom képviselői ennek az ellehetetlenített életnek a leképezéseit már többszörösen traumatizálva kapják. A csupán a szülők, nagyszülők elbeszéléseiből is-

mert valaha volt ország és jóléti társadalom már a múlté. A délszláv háborúk kirobbanása utáni visszaemlékezésekből aligha rekonstruálható az az idealizált korszak, amelynek megszűnése vízválasztót jelent a régebbi és újabb nemzedék között. („tényleg nem tudom mi az a háború / nem éltem a kilencvenes években / érteni tudom érezni nem”. Bagdal Zoltán: *Lenni vagy maradni*)

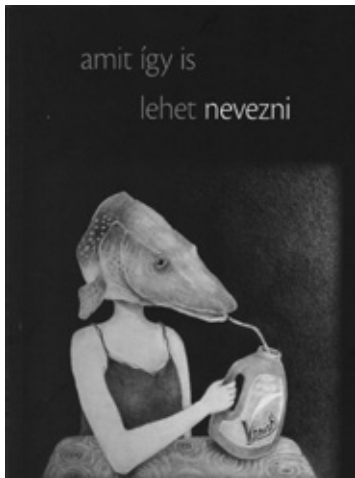
A verseket olvasva megrázó élményt jelent az olvasónak, hogy a szerzők fiatal kora ellenére a személyes trauma vezérmotívumként vonul végig a versekben, nemzedéki létélményként az otthontalanságerzet, a keserű tapasztalatok, a halál, az elmúlás képei dominálnak. A szerelem témája is inkább párkapcsolati csaldások, az egyedüllét, a kiszolgáltatottság vesszorait ihlette.

A kötet öt ciklusba rendezve 43 verset tartalmaz, Bagdal Zoltán, Bicskei Armand, Calbert Anikó, Dimitrov Nikoletta, Garai Bálint, Klebecskó

Lódi Gabriella

Ádám, Kovács Dávid, Kozma Szabolcs, Lábadi Csilla, Losoncz Orsolya, Papp Katalin, Poborai Örs, Szabó Réka Dorottya, Szél Gréta, Szögi Klaudia és Tápai Ramóna műveit. Verseikkel vajdasági és anyaországi folyóiratokban is találkozhattunk már. Papp Katalinnak önálló kötete jelent meg *Kés a párna alatt* címmel. A fiatal költőnőnek ebben a kötetben szereplő versei személyes tapasztalat nyomán születtek, a hollandiai munkásszállókhoz kapcsolódó élményt idézi meg, ahol biztonságosabb volt késsel a párna alatt aludni. Húsgyári munkásként pedig „a kést már úgy fogom, / mintha vele születtem / volna, de így is / fáj tartani”. (Papp Katalin: *Húsgyári capriccio*)

A kosztolányis diákok verseiről talán leginkább a kortárs magyar irodalomban mostanában emlegetett jelenség, az a „lírafordulat” juthat az értelmező eszébe, amely leginkább a legutóbbi versíró nemzedék költészetében jele-

nik meg, amit egyfajta új gondolatiság, új ironia jellemez, amely reflektáltabb, szerteágzóbb és sötétebb, mint az eddigi versíró generációk alkotásai.

A lélek történéseit írják ezek a fiatalok, egy új nemzedék, új versek és versformák után kutatva, kérdéseket megfogalmazva, és választ keresve azokra. Aki a művészethez fordul, párbeszédet kezdeményez.

A kötet fedőlapján Kiss Klaudia grafikája látható, a többi illusztrációt szintén a diákok, Garai Bálint fotói és Tolnai Zsigmond grafikái képezik.

esszé

PETŐFI KÜLÖNLEGES VERSÍRÓI ÖSZTÖNE

Reisinger János

Miért írt, tudott írni Petőfi olyan sok verset? Alig hétéves működése során közel kilencszázat? Miért vallhatta magáról többször is, hogy nagyon gyorsan megy nála a versírás? Nem vált ez a versek minőségének kárára? A kérdést rögtön megválaszolhatjuk azzal, hogy több mint négyszáz versét ítéljük remekül megírt műnek, ezek közül is mintegy ötvenet egészen nagyszerű alkotásnak, amelynek mindegyikéért egész életművüket adhatnák mások. Míg például Ady több mint ezerkétszáz verse közül száz valódi remekmű sincsen, Petőfinél ez az arány a tíz százalékhoz képest az ötven százalék felé közelít. Valami különleges versírói ösztön dolgozott benne, amely tükröződik mindenekelőtt egy-egy költemény szerkezetének biztonságos megtalálásában, felépítésében, másodjára a hasonlatok kibontásában, harmadszorban pedig a rendkívüli összefogottságban és gazdaságosságban. Petőfi költeményeit már Horváth János a hókristályokhoz hasonlította, amelyekben mindegyik részlet valahogyan az egészre mutat, azaz az esztétika első két alaptörvényének messzemenően megfelel: a lehető legkevesebb eszközzel fejezzen ki legtöbbet, továbbá az egyes részek nem múlják felül az egészet.

A minőség után azonban kerítsünk sort a mennyiségre. Mert számszerűségében is példátlanul álló tünemény a Petőfi-líra. 1842 és 1849, vagyis a két keretező év mennyisége a legszerényebb, 1843-tól folyamatosan emelkedik a versek száma, 1846–48 között éri el a minőségileg is értékelhető csúcspontot, s talán az 1847-es év hozza azokat a kimagasló alkotásokat, amelyek szintjén halad tovább a rá következő mintegy másfél év verstermése. Hogy miért írhatott olyan sok verset, annak többféle magyarázatát is adhatjuk.

Először is arra az általunk sokat hangoztatott tényre kell hivatkoznunk, hogy Petőfinek sok gondolata – s nem futó, épencsak felröppenő, hanem mélyen megcsenvedett, sokáig hordott, újra visszatérő és állandóan megoldásra váró gondolata volt. Amivel régóta küszködünk, az egyszerű vagy egyre többször megnyilatkozást is kíván. Nem lehet nem kibeszélni őket. Főleg akkor nem, ha másokban is hasonlófélekét sejtünk, míg azonban mások ezeket nem tudják vagy nem merik méltóképpen kifejezni. Az egész Petőfi-lírára ráterül egyetlen mondata, amely egyben máig tartó rendkívüli hatásának is magyarázója: „Egy ember szól, de milliók nevében!” (A *Nemzetgyűléshez*, 1848. július 4.) Másodszor, kivételes alkalmak nyitották meg önkifejezésének vulkanikus hegyeit. Történelmi földrengések az egyik végpon-

ton, baráti, szerelmi idillek csendessége a másikon. Ezért is lehet olyan sokszínű és kifogyhatatlan témákat nyújtó költészete. És az első végponton ne csak a forradalmat és a szabadságharcot értsük, hanem az azokhoz vezető évek fordulatait is. Például a nekünk talán ma már nem sokat mondó 1847-es évben (amelyben Petőfi talán legnagyobb költeményeit szerezte) és mindjárt az év elején súlyos éhínség pusztított az országban. A Pesti Napló arról tudósított, hogy „Minden utcán, minden percben növekszik a nyomor”. El tudjuk-e képzelni, hogy Pest-Buda utcáin és közterein éhen halt emberek feküdtek, mint ma a Gangesz-parti Indiában? Februárban már névtelenül Táncsics Mihály közölt helyszíni tudósítást, majd Eötvös József vezércikksorozatát a tarthatatlan helyzetről. Ki gondolná, hogy ezekben a fájdalmas és nyomasztó napokban szerezte Petőfi a *Magyar vagyok* negyvensoros remekművét? Vagy – hogy a másik oldal pozitív helyzeteit se hagyjuk említetlenül – az *Itt van az ősz, itt van újra...* vagy a *Pacsirtaszót hallok megint...* gyönyörűséges ódái-idilljei a legvésztérheesebb szabadságharcos események szüneteiben keletkeztek? Goethe szerint minden nagy költészet alkalmi költészet, ehhez Petőfi esetében azt tehetjük hozzá, hogy bőségesen jöttek alkalmak, viszont az is igaz, hogy bőségesen is vett észre alkalmakat. Egyformán rendelkezett affinitással a háborúhoz és a békéhez, a mennydörgéshez és a néma csendhez. Mindezek versalkotó tényezőkké válhattak, szó nélkül egyik mellett sem mehetett el rövidre szabott életének felgyorsuló körülményei között sem.

Harmadszor, hogy immár esztétikai és poétikai érvekre is térjünk, hadd dicsérjük különösképpen versalkotó erejében a verskezdés megtalálásában megnyilatkozó leleményességét, remekül ráérzett a kezdő sorok által kiváltott energiák forrására, felszabadítására és folyamatos növelésére. Mivel „költőileg kellett az életúton végigrohannia”, gyorsan, biztos kézzel kellett nyúlnia az ihlet kibontakoztatásához és leírásához. Ahogy Petőfi elkezd egy verset, és arra rögtön oda kell figyelni, ahogy üstökön ragad egy témát, és arról nehezen veheted le azután a szemedet, ahogy végig megtart egy bizonyos hanghordozást és feszültséget: ez szinte leírhatatlan és csodálatra készített. „Petőfi a verskezdések széles skáláján játszik, nem egyszer meghökkenítő merészséggel.” (Mezei Márta irodalomtörténész kifejezése a *Petőfi állomásai* című kötetben. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1976. 302.) Idézzük csak fel magunkban az *Egy gondolat bánt engemet...*-től

az *Anyám tyúkjá*-ig a verskezdések felejthetetlen kifejezéseit!

Negyedszer, és még mélyebb vizek felé haladva, a lélektani és esztétikai jelenségek összetalálkozására kell hogy utaljunk. Minden művészi tevékenység főleg a zenében és a költészetben a fájdalom és az öröm végpontjai között halad. Petőfinél ezek a végpontok meglehetősen távoliak és feszítettek: az örületig elmenő zaklatottság és az idilli megnyugvás helyzetei mintha nem is egy embert jelentenének. A széles skála tulajdonítható alkati végleteinek, a Horváth Jánostól gyakran említett szerepjátásai hajlamnak, a mondás és nagyotmondás kényszereinek akár, egyvalami azonban tagadhatatlan: Petőfi minden megnyilatkozásának egyéni színezete és jelentősége van, ahogy később ezt Arany János eltanulta tőle, nincs két ugyanolyan verse, vagyis nem kaptafára dolgozott, és nem a hírlapi honoráriumokból kívánt megélni, ahogy egyébként az 1844–45-ös évek fordulóján Vahot Imre egyik rossz szelleme erre az útra akarta csábítani. Volt műve, amelyet elégetett, még több, amelyekről lemondott (például Vörösmarty unszolására, hogy túlságosan tetemesre duzzadt borsdalcit vegye ki első kötetéből), míg másokat kötetre való besorolásra méltatlannak talált, túlnyomórészt azonban helyes értékítéllettel és önértékeléssel rendelkezett, ha költeményeiről volt szó. Nem is olyan ritkán cenzorok is besegítettek verssorok és versek kigyomlálásába, amelyeket aztán később visszaállított, olyannyira, hogy sok nagy költeményét csak az 1867-es kiigyezés után jelentethették meg, az 1847-es reprezentatív kötete elé írott előszavát pedig csupán 1908-ban tették közzé. Ha jól megvizsgáljuk, az első teljes Petőfit talán a második világháború után vehetjük kézbe, mert addig a cenzúra folyamatosan működött, a filológia pedig nemegyszer gyávának bizonyult a politikai nyomással szemben. Petőfi kisajátítása mind a mai napig érvényben van, túl hatalmas költő ő egy ilyen csöppnyi nemzetnek, túl hatalmas mondanivalóval e nemzet és nép olyan korszakainak, amelyekben – Babits halhatatlan megfogalmazásával – „a nóta és a frázis járja”.

Ahol ismerjük eredeti kéziratait, láthatjuk, hogy még tisztázaton is gondosan, aggályosan javított, mérlegelt egy-egy szót, szófordulatot, verssort. Aki minden verssorát nagybetűvel kezdte, művei túlnyomó részét datálta, valóban szentnek, „szentegyháznak” tartotta a költészetet, ahová ugyan mezítláb is be lehet lépni, de ösztönös és jóság nélkül aligha. Méltán írhatta *Arcképemmel* című, Szalkszentmártonban, 1845. augusztus 20. – szeptember 8. közötti versében:

Lelkem gyűrű, egy acélgyűrű; de
Láthatsz benne drágaköveket.
Legnagyobb, legszebb ezen kövek közt
Egy gyémánt, a tiszta becsület.

A *magyar politikusokhoz* című, általunk nem véletlenül sokat idézett költeményében (többek között azért, hogy meghallják korunk egyre szaporodó és magyar földön különösen sok vizsályt okozó „közéleti kitűnőségei”, hogy most a Petőfit módfelett becsülő Kosztolányi kifejezésével éljünk) pontosan megfogalmazza az örök érvényű igazságokat, a hétköznapiakban számon kérő költők és a „perc-emberke” politikusok közötti különbséget (hogy most pedig a *Petőfi nem alkszik*-ot szerző Ady End-

re kifejezését vegyük elő). A XIX. század költői-ben az ékesszólásnál is fényesebb igazságok kereteibe illesztette bele a költészetről szólva az egész emberi létezést. Az ugyanez időben írott *Arany Jánoshoz* gyönyörű hitvallását nem lehet nem idéznünk:

Dalod, mint a puszták harangja, egyszerű,
De oly tiszta is, mint a puszták harangja,
Melynek csengése a rónákon keresztül
Vándorol, s a világ zaja nem zavarja.

S ez az igaz költő, ki a nép ajkára
Hullatja keblének mennyei mannáját.
A szegény nép! olyan felhős láthatára,
S felhők közt kék eget csak néhanapján lát.

Nagy fáradoimait ha nem enyhíti más,
Enyhítsük mi költők, daloljunk számára,
Legyen minden dalunk egy-egy vigasztalás,
Egy édes álom a kemény nyoszolyára!

Korabeli szemtanúk tudósítanak róla, hogy nagyközönség előtt legszívesebben a *Dalaim* (Pest, 1846. április 24–30.) című költeményét adta elő, feltehetőleg azért, mert az utolsó versszakokat kihúzó cenzor nem lehetett jelen egy szűk körű társas összejövetelen, tehát a cenzúra kijátszásának egyik módjaként, de feltehetőleg azért is, mert szívéhez nagyon közel érezte ezt a valóban igen erős ihletből feltoluló költeményét. Ma is többféle célra ajánljuk elolvasását, továbbadását, megszólaltatását: pályakezdő költőknek, kezdő és hivatott versolvasóknak egyaránt.

Petőfi Sándor

Dalaim

Elmerengek gondolkodva gyakran,
S nem tudom, hogy mi gondolatom van,
Átröpülök hosszában hazámon,
Át a földön, az egész világon.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Holdsugári ábrándos lelkemnek.

A helyett, hogy ábrándoknak élek,
Tán jobb volna élnem a jövőnek,
S gondoskodnom... eh, mért gondoskodnám?
Jó az isten, majd gondot visel rám.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Pillangói könnyelmű lelkemnek.

Ha szép lyánnyal van találkozásom,
Gondomat még mélyebb sírba ásom,
S mélyen nézek a szép lány szemébe,
Mint a csillag csendes tó vizébe.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Vadrózsái szerelmes lelkemnek.

Szeret a lány? iszom örömemben,
Nem szeret? kell inni keservemben.
S hol pohár és a pohárban bor van,
Tarka jókedv születik meg ottan.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Szivárványi mámoros lelkemnek.

Oh de míg a pohár van kezemben,
Nemzeteknek keze van bilincsen,
S amilyen víg a pohár csengése,
Olyan bús a rabbilincs csörgése.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Fellegei bánatos lelkemnek.

De mit tűr a szolgaságnak népe?
Mért nem kél föl, hogy láncát letépje?
Arra vár, hogy isten kegyelméből
Azt a rozsdá rágja le kezéről?
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Villámlási haragos lelkemnek!

Járás